

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

НУБІП України

Навчально-науковий інститут лісового і садово-паркового господарства

УДК: 712.254 (477.411)

ПОГОДЖЕНО

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

НУБІП України

Директор ННІ лісового і садово-
паркового господарства

Завідувач кафедри ландшафтної
архітектури та фітодизайну

Лакида П.І.

Колесніченко О.В.

« ___ » _____ 2022 р.

« ___ » _____ 2022 р.

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

НУБІП України

на тему: Проект реконструкції прилаценої території центральної
частини НІКЗ «Качанівка» Ічнянського району Чернігівської області

Спеціальність 206 – Садово-паркове господарство

Освітня програма Садово-паркове господарство

Магістерська програма Ландшафтне будівництво

Орієнтація освітньої програми Освітньо-професійна

НУБІП України

Керівник магістерської роботи

к.с.-т.н., доцент

(Багацька О.М.)

Виконав _____

(Вавріневич О.С.)

НУБІП України

НУБІП України

Київ – 2022

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІСОВОГО І САДОВО-ПАРКОВОГО ГОСПОДАРСТВА

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Завідувач кафедри ландшафтної архітектури та
фітодизайну

д.б.н., проф. Колесніченко О.В.

« » 2021 р.

ЗАВДАННЯ

до виконання магістерської роботи студенту

Вавріневичу Олександр Сергійовичу

Спеціальність 206 – Садово-паркове господарство

Магістерська програма – Ландшафтне будівництво

Програма підготовки – освітньо-професійна

Тема магістерської роботи: “Проект реконструкції припалацової території
центральної частини НКЗ «Качанівка» Ічнянського району Чернігівської
області”

Затверджена наказом ректора від «23.10.2021 р.» № 1796 «С».

Термін подання завершеної роботи на кафедру 05 листопада 2022 р.

Вихідні дані до магістерської роботи:

- джерела інформації (літературні, інтернет, наукові праці)
- генеральні плани, паспорт об'єкту
- ситуаційний план.

Перелік питань, які потрібно розробити:

- провести аналіз формування та розвитку об'єкта дослідження в історичному аспекті;
- проаналізувати документацію щодо характеристик об'єкта на сучасному етапі, відзначити зміни, які відбулися упродовж його існування;
- охарактеризувати об'єкт за основними типологічними ознаками;
- вивчити композиційно-планувальні особливості території припалацової території центральної частини НКЗ «Качанівка»;
- проаналізувати об'ємно-просторову структуру території досліджень;
- встановити систематичну та вікову структуру насаджень, їх якісний стан;
- розробити проект реконструкції насаджень і реставрації малих архітектурних форм і елементів благоустрою.

Перелік графічних документів:

- ситуаційний план
- опорний план
- генеральний план.

Дата видачі завдання «29» грудня 2021 р.

Керівник магістерської роботи, доц.

Завдання прийняв до виконання _____

Багацька О.М.

Вавріневич О.С.

РЕФЕРАТ

НУБІП України

Магістерська кваліфікаційна робота складається із вступу, основного тексту роботи, що викладений на 75 сторінках, 27 рисунків та 8 таблиць, а також висновків і 27 найменувань використаних літературних джерел.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ЗНАЧЕННЯ СТРОВИННИХ ПАРКІВ ЯК ОБ'ЄКТІВ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	8
РОЗДІЛ 2. ПРОГРАМА, ОБ'ЄКТИ ТА МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕНЬ	10
2.1. Програма досліджень	10
2.2. Об'єкт дослідження	11
2.3. Методики досліджень	13
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛАНДШАФТНОГО ОБ'ЄКТА	14
3.1. Характеристика об'єкту	14
3.2. Природні умови району досліджень	20
3.3. Ретроспективний аналіз	30
3.4. Історико-архітектурна оцінка	32
3.5. Композиційно-ландшафтна оцінка території об'єкту	56
РОЗДАЛ 4. КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ТЕРИТОРІЇ ОБ'ЄКТУ ДОСЛІДЖЕНЬ І ДИРЕКТИВНИЙ ПЛАН РЕКОНСТРУКЦІЇ ТЕРИТОРІЇ ОБ'ЄКТУ	58
4.1. Підготовчі роботи	58
4.2. Відновлювальні роботи	59
4.3. Повсюдні роботи	60
РОЗДАЛ 5. ПРОЕКТ РЕКОНСТРУКЦІЇ ПРИШАЦОВОЇ ТЕРИТОРІЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ НІКЗ «КАЧАНІВКА»	62
5.1. Відновлення планувальної структури, реставрація існуючої дорожньо-стежкової мережі	62
5.2. Відновлення існуючих архітектурних об'єктів	63
5.3. Ремонт і реставрація інженерного обладнання.	64
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	68

ВСТУП

НУВБІП України

Національний історико-культурний заповідник «Качанівка» – садиба в селищі Качанівка Ічнянського району Чернігівської області. Створена у 1981

році на основі палацово-паркового ансамблю, заснованого наприкінці XVIII ст., яка на сьогоднішній день є єдиною серед українських садиб, яка збереглася в комплексі. В лютому 2001 року йому надано статус національного. Назва

«Качанівка» пішла від прізвища Федора Каченовського, який володів маєтком з

XVIII ст. Протягом більш ніж двох сторічч Качанівка змінила не один десяток власників – починаючи з Івана Ломиковського до поміщиків Гарновських, які

надали їй довершеності та досконалості. Заснована була відомим полководцем, героєм російсько-турецьких воєн, графом Петром Олександровичем

Рум'янцевим-Задунайським (1772 р.). За проектом Карла Бланка зодчим

Максимом Мосценановим був збудований дивовижний палац у романтичному стилі з елементами готики та спланований при ньому парк.

Згодом, на початку XIX ст. Качанівка була у володінні українських

поміщиків Григорія і Параски Почеків, що збільшили територію, перебудували

палац у класичному стилі, сформували основні під'їзні алеї, заклали пейзажний парк у «англійському» стилі.

Сучасна Качанівка – туристичний об'єкт, який щорічно відвідують тисячі туристів із різних куточків України та іноземці з різних країн світу. Відвідувачів

приваблюють архітектурні споруди, розкішні краєвиди та чисте повітря.

Тонко використовуючи особливості рельєфу і природної багатовікової діброви, силуетні рослинні композиції і тимчасові ефекти природного освітлення, чергування глибоких тіней з світлими галявинами, гру світлотіні, яка

створюється природними перепадами висот, творці парку перетворили натурні

ландшафти в паркові. Але ландшафт дендропарку знаходився в дивовижному покої і рівновазі, і був природним, так як композиція відображала основні властивості рельєфу, звичайного розвитку насаджень та клімату.

Різноманітні, змінюючи один одного краєвиди парку буди співзвучними переживанням людини, встановлювали смислові зв'язки між ними, а не лише тішили око.

Вражає розмах архітектурно-планувального замислу. Основний ідейний задум парку - глибокий зміст природної краси України.

Мета і завдання досліджень. Мета роботи полягає в ознайомленні та аналізі історичних та літературних джерел які стосуються історії парку, вивченні його сучасного стану на основі подеревної інвентаризації та надання проектних пропозицій щодо реконструкції та реставрації садово-паркового об'єкту.

Завдання досліджень:

- провести аналіз формування та розвитку об'єкта дослідження в історичному аспекті;
- проаналізувати документацію щодо характеристик об'єкта на сучасному етапі, відзначити зміни, які відбулися упродовж його існування;
- охарактеризувати об'єкт за основними типологічними ознаками;
- вивчити композиційно-планувальні особливості території припалацової території центральної частини НІКЗ «Качанівка»;
- проаналізувати об'ємно-просторову структуру території досліджень;
- встановити систематичну та вікову структуру насаджень, їх якісний стан;
- розробити проект реконструкції насаджень і реставрації малих архітектурних форм і елементів благоустрою.

Об'єктом досліджень магістерської роботи є насадження та малі архітектурні форми припалацової території центральної частини Національного історико-культурного заповідника «Качанівка», Ічнянського району, Чернігівської області.

Предметом досліджень є сучасний стан насаджень та малих архітектурних форм припалацової території центральної частини НІКЗ «Качанівка».

Методи дослідження задіяні у роботі: загальнонаукові (аналіз результатів досліджень та висновки); флористичні (визначення видового складу деревостану); математичні (статистична обробка зібраних матеріалів за допомогою комп'ютерних програм).

Бакалаврська робота складається зі вступу, чотирьох розділів та висновків.

Бібліографічний список містить 27 найменувань.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 1

ЗНАЧЕННЯ СТРОВИНИХ ПАРКІВ ЯК ОБ'ЄКТІВ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва оголошуються найбільш визначні та цінні зразки паркового будівництва з метою їх охорони та використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних і оздоровчих цілях.

Залежно від ступеня унікальності, естетичної, наукової, природоохоронної, рекреаційної й оздоровчої цінності, збереженості первісної планувальної структури тощо парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва можуть бути загальнодержавного чи місцевого значення.

Основним призначенням парків-пам'яток садово-паркового мистецтва є збереження, підтримання та відновлення паркових ландшафтних композицій, а також проведення екскурсій і масового відпочинку населення. Їх території можуть використовуватись і для проведення наукових досліджень.

Природоохоронні функції поєднуються в них з історичними, культурними та естетичними.

Оголошення парків-пам'яток садово-паркового мистецтва може проводитись як з вилученням, так і без вилучення земельних ділянок у їх власників або користувачів. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення є природоохоронними рекреаційними установами.

Проведення заходів щодо охорони і використання територій парків, їх утримання та реконструкція здійснюється за проектами організації території парків. Для кожного об'єкта має бути розроблено науково обґрунтований проект утримання та реконструкції (або консервації, реставрації, відновлення), при необхідності здійснено функціональне зонування територій з розробкою спеціальних режимів охорони і використання, визначенням допустимих норм рекреаційного навантаження.

Експлуатація парків в умовах інтенсивних рекреаційних навантажень і недостатнього догляду за насадженнями вносить суттєві зміни в загальну структуру цих природно-антропогенних комплексів. Для більшості парків актуальним є питання про проведення реконструкції насаджень, спрямованої на збагачення видового складу, відновлення первинних ландшафтів, повернення домінуючої ролі тим видам, які склали основу парку при його закладці, або у період розквіту.

Ще одним негативним моментом у проблемі збереження парків є випадки відчуження земельних ділянок парків та використання їх не за призначенням: під забудову, городи тощо, що пов'язано з тим, що межі заповідних об'єктів не перенесені в природу. Тому зараз на територіях багатьох старовинних парків-пам'яток садово-паркового мистецтва є багато об'єктів, які змінюють їх історичний вигляд - стадіони та спортивні майданчики, споруди установ, яким підпорядковано парки, недобудовані споруди, приватна забудова та ін. Така ситуація викликає особливе занепокоєння, бо парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва з повним правом можна вважати найбільш досконалим у естетичному відношенні видом перетвореного людиною ландшафту. Парки є не тільки територіями для відпочинку і прогулянок, а свого роду витворами мистецтва, які відзеркалюють ставлення людини до природи й самі стають частиною довкілля. Найважливішим завданням реставрації історичних парків є мінімальне втручання у первісність ландшафту, збереження окремих елементів і особливостей декорування ландшафтних композицій.

Опрацювання літературних, архівних джерел, відомостей та встановлення достовірності інформації утворює перший крок до робіт з реставрації. За результати яких складається історична довідка, що містить історію об'єкта та дає змогу виявити зміни зміни, що відбувалися на протязі років його існування. У пояснювальній записці до історичної довідки відображаються усі результати попередніх пошуків інформації та обстежень.

РОЗДІЛ 2

ПРОГРАМА, ОБ'ЄКТИ ТА МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕНЬ

НУВБІП України

2.1 Програма досліджень

НУВБІП України

Враховуючи поставлену мету роботи, що полягає в ознайомленні та аналізі історичних та літературних джерел, які стосуються історії парку, вивченні його сучасного стану на основі подеревної інвентаризації, обстеженні малих архітектурних форм та розробка проекту реконструкції, перед нами постає ряд завдань:

НУВБІП України

- дослідження історичних аспектів створення та формування архітектурної композиції;

НУВБІП України

- аналіз документації щодо характеристик об'єкта на сучасному етапі;
- здійснення натурального обстеження та ландшафтного аналізу території;

НУВБІП України

- узагальнення композиційно-планувальних особливостей припалацової території центральної частини;
- проведення подеревної інвентаризації насаджень ділянки що досліджується;

НУВБІП України

- проаналізувати об'ємно-просторову, систематичну та вікову структуру насаджень, їх якісний стан, розподіл насаджень за віковою структурою, видовим складом та якісним станом;

Виконання поставлених завдань дозволить підкреслити унікальність і цінність об'єкту, отримати чітке уявлення про історичну цінність та сучасний стан насаджень та малих архітектурних форм, надати пропозиції щодо їх відновлення.

НУВБІП України

2.2. Об'єкт дослідження

НУБІП України

Заповідник Качанівка розміщений на околиці села у двох рівнях (рис. 2.1).

Верхнє плато займає палацових комплекс, нижнє – величезний живописний парк з 12 ставками, скульптурами, містками, «руїнами» та амфітеатром.

НУБІП України

Багато разів зазнавав перебудови, особливо значні зміни відбулись у першій половині ХІХст., в цей час планувальна структура ансамблю набуває завершеного вигляду, закладається парк, аляганка та інші малі архітектурні форми.

НУБІП України

Ансамбль дійшов до наших днів у формах класицизму та історизму. Комплекс включає велику кількість споруд: палац з бічними флігелями та двома службовими корпусами, що утворюють парадний двір, господарський двір з комплексом споруд різного призначення, церква з двома окремими вежами.

НУБІП України

Планувальна структура припалацової території – регулярна. Композиція має чітку вісь побудови з орієнтацією захід – схід.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Рис. 2.1. Ситуаційний план Національного історико-культурного заповідника «Качанівка»

Площа його історичної території – 732 га., в тому числі 100 га припадає на водойми.

Багаточисленні живописні алеї та паркові доріжки неначе прорізають парк у всіх напрямках. Загальна протяжність великої паркової дороги досягає 60 км.

Національний історико-культурний заповідник «Качанівка» у 1981 р. був віднесений до державного історико-культурного заповідника на основі палацово-паркового комплексу.

Згідно ст. 33 закону України Про охорону культурної спадщини.

«Історико-культурним заповідником державного значення оголошується комплекс (ансамбль) пам'яток, що має особливу культурну, історичну і наукову цінність, справив значний вплив на розвиток культури, архітектури, містобудування, безпосередньо пов'язаний з видатними історичними подіями.»

У тій же статті зазначено, що «У межах історико-культурного заповідника та історико-культурної заповідної території забороняється діяльність, що негативно впливає або може негативно вплинути на стан збереження об'єктів культурної спадщини, режим їх охорони та використання.»

Що стосується безпосередньо діяльності пов'язаної з реставрацією:

«Містобудівні, архітектурні та ландшафтні перетворення, будівельні, меліоративні, шляхові, земляні роботи, проведення масових і видовищних заходів здійснюються:

- у межах історико-культурного заповідника – за погодженням з органом, до сфери управління якого належить історико-культурний заповідник;
- у межах історико-культурної заповідної території – за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, на підставі висновку органу, що забезпечує дотримання режиму історико-культурної заповідної території.»

2.3. Методики досліджень

Експериментальні та теоретичні дослідження в роботі здійснено з використанням лісівничих, екологічних, таксаційних, фізіологічних та математичних методів.

Їх здійснювали шляхом польових маршрутних та стаціонарних досліджень.

Історичні дані про створення та розвиток Національного історико-культурного заповідника «Качанівка» отримано внаслідок опрацювання літературних джерел (Косаревський І.О., 1956, 1961, Ігнаткін І.О., 1970, 1971, Тарновський М.В., 1915, Каждан Т.П., 1982). Деякі відомості, що стосуються досліджуваної частини парку, взято з наукових архівів НКЗ «Качанівка».

При виконанні наукових досліджень та натурних обстежень було здійснено подеревну інвентаризацію насаджень з подальшим картуванням рослинності у М 1:500. Згодом було визначено види та форми рослин, вік, діаметр стовбура, висоту, санітарний стан. Результати досліджень було оброблено, сформульовано, внесено у відомість подеревної інвентаризації та використано у дипломній роботі (Дадаток А).

Фітоценози описувалися в ході натурних обстежень шляхом закладання тимчасових пробних площ. У роботі використано методики геоботанічного вивчення паркових угруповань (Кучерявий В.П., Дудин Р.Б., 2013). Видовий склад вищих рослин фітоценозів встановлювали відповідно до чинної в Україні номенклатури назв (Заячук В.Я., 2008; Каталог растений, 2007; Словник..., 2001; Хессайон Д.Г., 2003).

Вік рослин встановлювався за архівними даними, або за їх відсутності – окомірно, виходячи із зовнішнього вигляду рослини, за таксаційними ознаками, тощо.

Обробка даних здійснювалася з допомогою програми Microsoft Office Excel.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ
ЛАНДШАФТНОГО ОБ'ЄКТА

НУБІП України

3.1 Характеристика об'єкту

НУБІП України

Садиба в Качанівці - нині селищі Ічнянського району Чернігівської області

сформувалася в середині XVIII - наприкінці XIX століття. Розташована вона на

НУБІП України

південно-західній околиці села на двох рівнях. На верхньому плато містяться сам палац із двома флігелями і вежею, які утворюють курдонер - парадний двір, альтанка М. Глинки, два корпуси служб та Георгіївська церква. У регулярно

розпланованому парку - могили Г. Честахівського, О. Агіна, М. Гарама,

НУБІП України

пам'ятник Т. Шевченкові, а також окремі житлові й господарські будівлі. Нижній рівень - це ландшафтний парк із 12 ставками, павільйоном, парковою скульптурою, містками, руїнами, амфітеатром. Територію площею близько 560 га нині обмежують автомобільна дорога та каскади ставків.

Ансамбль розвивався протягом 150 років, неодноразово перебудовувався, змінювався його обсягово-просторовий устрій. Садиба заснована в першій половині XVIII століття. Першим власником її був Ф. Болгарин. У нього садибу купив придворний співак Ф. Коченовський, від якого її успадкував родич, майор М. Коченовський. Від їхніх прізвищ походить назва маєтку. У 1771 - 1808 роках

НУБІП України

Качанівкою володіли генерал-фельдмаршал граф П. Рум'янцев-Задунайський та його син О. Рум'янцев, у 1808 - 1824 - Г. Почека, 1824 - 1853 - Г. Тарновський, 1853 - 1866 - В. Тарновський, а в 1866 - 1897 роках власником садиби був його

НУБІП України

син - славетний колекціонер Василь Тарновський-молодший. Після нього

НУБІП України

протягом 20 років, аж до 1919-го, садибою володіли послідовно цукрозаводчики Харитоненки, князі Урусови, М. Олів.

З качанівською садибою пов'язані імена видатних представників української та російської культури. У різний час тут жили й працювали Тарас Шевченко, Микола Гоголь, Марко Вовчок, художники Микола Ге, Ілля Рєпін, Михайло Врубель, Василь Штернберг, Володимир Орловський, Олександр Кунавін, Олександр Агін, Іван Прянишников, брати Костянтин і Володимир Маковські, композитори Михайло Глінка, Семен Гулак-Артемівський, вчені Михайло Максимович, Василь Горленко, Дмитро Яворницький та інші.

За більшовицького правління в садибі містилися різні заклади - дитячий будинок, санаторії тощо. Внаслідок варварського господарювання не збереглася частина споруд ансамблю, значною мірою втрачені декор інтер'єрів, умеблювання, створено ландшафтний парк. Та навіть те, що збереглося, визнається найкращим зразком палацової садибно-архітектури кінця XVIII-XIX століть.

Реставраційні роботи розпочалися тут 1974 року. А в 1981 році ансамбль оголошено Державним історико-культурним заповідником. Підпорядковується Міністерству культури і мистецтв України. Ансамбль дійшов до наших днів у стильових формах класицизму й історизму неокласицизм. Споруди змуровані з цегли, частково - дерев'яні з цегляним облицюванням. Розпланування садиби регулярне верхнє плато. Композиція її має чітку осьову будову з орієнтацією захід - схід.

Палац, який є чільним елементом ансамблю і якому композиційне підпорядковано інші елементи, спорудив 1771 року український будівничий Максим Мосципанов за проектом московського архітекта Карла Бланка.

Споруда дійшла до нас у стилістичних формах класицизму з деякими елементами, властивими добі історизму. Вона цегляна, другий поверх дерев'яний, обмурований цеглою. В опорядженні інтер'єрів використано червоне дерево, дуб, природний і штучний мармур, поліхромну метлахську плитку, кольорове скло.

Палац має симетрично-осьову композицію. Він прямокутний у плані з трьома ризалітами з паркової сторони. Загальні габарити в плані - 73x21 м. На чоловому фасаді під прямим кутом до центрального корпусу прилягають два одноповерхові флігелі, завдяки яким палац зберігає традиційну подібну форму

плану. Центральна частина увінчана півсферичною декоративною банею на високому рустованому циліндричному підбаннику, яка акцентує не тільки головну вісь будівлі, а й композиційну вісь усього паркового ансамблю, що дуже добре показано на хрестоматійно відомому полотні Василя Штернберга з

Національного художнього музею. Ребристу баню увінчує невеликий оглядовий

майданчик, огорожений металевими ґратами. Підбанник має овальні вікна, облямовані профільованими ліпствами. Центральна частина головного фасаду палацу підкреслена глибокою лоджією на два поверхи, обмеженою наріжними пілонами і чотириколонним портиком доричного ордера, що несе антаблемент з тригліфами й розетками в метопах.

Завершується портик складним за композицією ступінчастим фронтоном, до якого прилягає з обох боків парапет-балюстрада, прикрашена вазами. Обабіч центральної частини фронтона - скульптури, а в центрі - барельєфна композиція, обмежена спареними пілястрами, що несуть антаблемент і трикутний фронтон.

Стіни головного фасаду декоровані рустом. Віконні прорізи прямокутні, на другому поверсі вони увінчані прямими сандриками й ліпними прикрасами.

Розкрепування головного фасаду акцентовані тридільними вікнами з ліпним і профільованим декором. Під вікнами другого поверху - балюстрада

фальшивого парапету. Парковий фасад близький за архітектурним вирішенням до головного, але трактований мальовничіше. У центрі - шестиколонний портик тосканського ордера, увінчаний трикутним фронтоном, у тимпані якого барельєфне ліплення рослинного характеру. Ризаліти й причілки оперезані

колонною на рівні першого поверху, яка несе основну терасу другого поверху з ажурною металевою огорожею. Їм відповідає балкон другого поверху в межах портика. Ризаліти на рівні першого поверху скручені, другого - п'ятигранні.

Розпланування палацу коридорно-анфіладне в центральному корпусі й коридорне у флігелях. Розпланувальна структура зацілила дотепер без значних змін. На першому поверсі центрального корпусу містяться вестибюль і літня зала. Вестибюль має фільончасту обшивку стін. Звідси дерев'яні сходи ведуть до їдальні та лицарської зали, в якій лишилося професійне мальовані плафони початку XIX століття. У палаці збереглися фрагменти старовинного інтер'єру - каміни, дзеркала з мармуровою підставкою, кахляні ґруби тощо. Палац дуже цікавий як унікальна пам'ятка садибного палацового ансамблю.

Північний і південний флігелі збудовані в 1770 - 1824 роках. Вони майже ідентичні своїми архітектурними формами й фланкують з боку парадного двору побудований одночасно з ними палацовий корпус. Авторство, як і палацу, приписується архітекторові Карлові Бланку, збудував Максим Мещепанов. Первісно флігелі сполучалися з палацом одноповерховими переходами. Між 1808 і 1824 роками над західною частиною флігелів розібрали мансарди, натомість надбудувавши дерев'яні другі поверхи. Відтоді ці частини флігелів увійшли до складу палацу. Водночас добудовано східні частини флігелів, завдяки чому перед палацом утворився глибокий курдонер. Тоді ж зведено колонади південної і північної терас.

Флігелі вирішені в архітектурних формах класицизму з елементами історизму. Вони цегляні, одноповерхові, прямокутні в плані, тиньковані, фасади декоровано рустом. Їх перекривають вальмові дахи на три схили з покрівлею з аркушевої криці. У середній частині фасадів флігелів, звернених до курдонеру, є чотириколонні пристінні портики. Їхні тричвертні колони підтримують антаблемент і фронтони мезонінів, а підвищена частина членована чотирма пілястрами. Між середніми пілястрами є вікно з напівциркульною перемичкою, облямованою архівольтом із замковим каменем. Входи до флігелів - між двома середніми колонами портика. Прямокутні дверні й віконні прорізи в межах портиків мають замкові камені й горизонтальні сандрики. Причілок північного флігеля глухий рустований, а на причілку південної округла вежа. Склепіння

плескати дерев'яні. Розпланування флігелів - коридорне. Основні габарити: довжина 21 м, ширина 8.5 м, висота 4.5 м.

Вежа побудована в 1866-1898 роках точніша дата зведення вежі невідома як водонапірна споруда. Розташована в межах курдонеру, прилягаючи до причілка південної о флігеля. Під час Другої світової війни пошкоджена, відбудована 1947 року. Цегляна, тинькована, побілена, кругла в плані, триярусна. Виконана в період історизму, тому відбиває тогочасні стиліові шукання.

Стіни вежі на висоту двох долішніх ярусів рустовані. Яруси розчленовані гзимсами. Вхід у вежу зі сходу, через прямокутні двері. У першому ярусі - два прямокутні вікна - з півдня і півночі, у другому ярусі башти - з півдня, зі сходу і півночі - по два спарені вікна, облямовані лиштвом і розділені пілястрою, висота якої дорівнює висоті вікна. У третьому ярусі - круглі вікна, що виходять на чотири боки світу, між ними ніші. Фасад башти завершений гзимсом, над яким невисоке опорне кільце, що несе наметовий дах у вигляді угнутого конуса, завершеного шпилем.

Основні габарити вежі: діаметр 6 м, висота 12.6 м до склепіння, 20 м зі шпилем.

Дві окремо розташовані будівлі (служби) побудовано на парадному дворі садиби десь у 30-40-х роках XIX століття. Вони ідентичні своїми архітектурними формами, вирішені в стилі пізнього класицизму. Основні обсяги прямокутні в плані, муровані з цегли, тиньковані, мезоніни - дерев'яні. Центральна частина головного фасаду кожного корпусу акцентована величезною напівциркульною нішею, в яку вписаний портик тосканської о ордера першої о поверху, що підтримує балкон мезоніну з балюстрадою. Обабіч головних входів - скульптури сплячих левів. Споруди служб є невід'ємною складовою композиції парадної о двору ансамблю.

Розквіт Качанівки пов'язаний з іменем поміщиків-меценатів Тарновських. Традиції, що сформувались у садибі в цей час, дозволяють говорити про неї, як про своєрідний духовно-естетичний і літературно-мистецький осередок, що мав неабияке значення для подальшого розвитку української та російської культури.

Тут черпали натхнення для своєї творчості М. Гоголь, В. Штенберг, М. Глінка, С. Гулак-Артемовський, Марко Вовчок, П. Куліш, І. Рєпін, М. Костомаров та багато інших діячів культури, неодноразово тут бував Т.Г. Шевченко (рис. 3.1).

Рис. 3.1 В. Альтанка М.І. Глінки в Качанівці XIX ст.

Нині парк і палац, попри наданий їм заповідний статус і підпорядкованість Міністерству культури і мистецтв України, перебувають не в найкращому стані: бракує коштів, сучасного менеджменту туристично-екскурсійної діяльності і ще багато чого не в останню чергу – добрих автошляхів, що б могло повернути сюди потоки туристів і принести кошти. А вони дуже потрібні на реставрацію, впорядкування й утримання ансамблю пам'яток. Звернімо увагу й на такий феномен: досі жоден із державних історико-культурних заповідників України палацово-паркового профілю не удостоївся статусу національного.

3.2. Природні умови району досліджень

НУБІП УКРАЇНИ

Насадження парку відносяться майже повністю до одного типу лісу – кленово-липової діброви. Виключення – це чорно-вільхові насадження на понижених місцях і окремі ділянки деревостою інших порід, що відносяться до близьких до даного типів лісу. В парку можна виявити густі насадження, що пояснюється відсутністю спеціального догляду за станом дерев, як це робиться в дендропарках. Для досягнення декоративного ефекту такі ділянки мають бути зріджені, що може бути досягнуто шляхом проведення в масивах рубок догляду з метою формування ландшафтів.

НУБІП УКРАЇНИ

Переважаючими є закриті ландшафти, що займають 87% площі парку, напіввідкритих всього 4%, відкритих, включаючи дороги і просіки – 9%. Цей, один з найголовніших показників, вказує на те, що парк з-за відсутності догляду перейшов в формацію лісу, і потребує негайної реконструкції. Насадження парку в своїй більшості утворюють закритий тип ландшафту горизонтальної зімкнутості. Найбільш декоративні напіввідкриті простори поширені лише на 5% території. Розглянемо декілька показників, що характеризують ландшафти парку.

НУБІП УКРАЇНИ

1) Рекреаційна оцінка – це придатність ландшафтів до виконання рекреаційних і оздоровчих функцій. Ця оцінка визначається необхідністю господарського впливу на ділянки для організації повноцінного відпочинку. Висока рекреаційна оцінка дається ділянкам з найкращими показниками по стану деревно-чагарникової рослинності. Можливе використання території для відпочинку без додаткових заходів. При середній території в цілому має добрі показники. Окремі елементи потребують проведення заходів по покращенню умов для рекреації. І, нарешті, при поганій оцінці треба значні капітальні витрати для покращення таких умов. Переважна частина площ має 2-й клас рекреаційної оцінки, і, як наслідок, потребує проведення заходів, основними з яких є рубки догляду і санітарні рубки.

2) Оцінка декоративних якостей ландшафтів виражає мальовничість і гармонічність в єдності всіх компонентів рослинності і встановлюється в залежності від загальної композиції ландшафтів на основі зорового сприйняття.

Для об'єктивності враховуються такі ландшафтно-таксаційні ознаки, як положення на місцевості, вологість і родючість ґрунтів, а також породний склад, форма, вік, просторове розміщення дерев, зімкнутість крон, їх форма і забарвлення, енергія росту і розвитку. Прийнята 3-бальна шкала естетичної оцінки території. Така оцінка в Качанівці має 2 бали. Окремі екземпляри, фігурні посадки і групи модрина, сосни, дуба, липи, тополі білої, горіха, створені паркобудівельниками багато років тому, чудово збереглися, хоча закриті частково молодого порослю.

3) Рекреаційна дигресія насаджень змін лісового середовища під впливом рекреації. Чим більші рекреаційні навантаження, тим більше змінюється ліс. Розрізняють 5 стадій рекреаційної дигресії: від 1-ї, коли ознак зміни середовища не спостерігається, до 5-ї, коли вона повністю деградована. В даному випадку цей показник не перевищує 3-ї стадії, тобто, середовище порушено слабо і тільки на незначній площі сильно.

4) Оцінка прохідності розраховується по 3-бальній шкалі: добра прохідність – пересування зручне по всіх напрямках; середня прохідність – пересування обмежене по деяким напрямкам; погана – пересування утруднене по всім напрямках. Добру прохідність мають 1390 насаджень, на 80% вона утруднена, на 790 – погана, в основному за рахунок загушеності деревостою і підліску.

Як висновок можна сказати, що по всім показникам досліджувана територія має середні показники і потребує проведення комплексу робіт для переведу їх в вищий клас і створення більш сприятливих умов для відпочинку, сприйняття всіх особливостей старовинного парку.

Згідно інвентаризації насаджень, що виконана у парку, було проведено подеревний облік наявних рослин, які зростали тут у 2009 р. Зважаючи на площу парку (565 га), провести сучаснішу інвентаризацію не було можливості.

У парку налічується 69 видів рослин з 39 родів і 21 родини. Хвойних – 9 видів (8 дерев і 1 куш), листяних – 60 видів (38 дерев, 22 кущі). Перелік виявлених видів рослин подано у табл. 3.1 (загальний перелік наведено у додатку Б).

Таблиця 3.1

Перелік деревних рослин припалацової території центральної частини НІКЗ

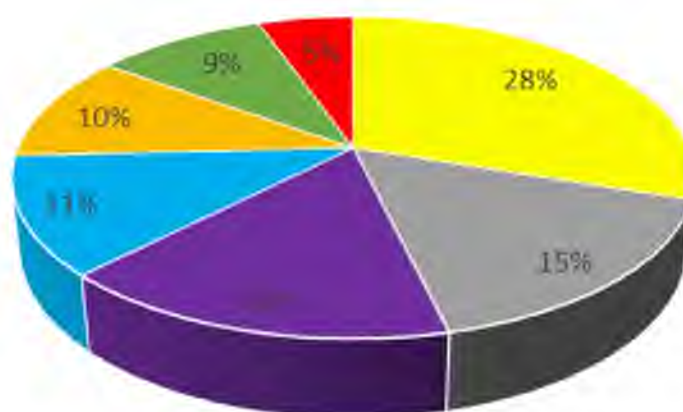
		«Качанівка»		
		Назва виду		
		латинська		
№	укр аїн ськ а			К т ь ш т
1	2	3	4	
1	Со сна звичай на	<i>Pinus silvestris L.</i>		1 4
2	Со сна чо рна	<i>Pinus nigra J.F.Arnold</i>		2
3	Кл ен гос тро лис ти й	<i>A c e r p l</i>		2 0
4	Ли па дрі бн ол			1 7

	ист а		
5	Гір кок аш тан зви чай ни й	<i>A e s c u l i s</i>	6
6	Ду б зви чай ни й	<i>Q u e r c u</i>	4
7	Ял ин а кол юч а	<i>Picea pungens Engelm.</i>	1 3
8	Ро бін ія зви чай на		3
9	Мо др ин а евр опе йсь ка	<i>Larix decidua Mill.</i>	1
10	Яс ен зви чай ни й		1
11	Туя зах	<i>Thuja occidentalis L.</i>	2 6

ідн
а

Всього дерев

За кількістю екземплярів переважають дві деревні породи - клен гостролистий (28%), і клен польовий (15%), в меншій кількості в'яз шорсткий (15%), липа дрібнолиста (11%), ясен звичайний (10%), дуб черешчатий (9%) та робінія звичайна (5%). Основна ландшафто-утворююча порода, з природних гаїв якої починалося створення парку - дуб черешчатий зараз нараховує 3% загального числа дерев. Відсотковий розподіл дерев наведено на рис. 3.2.

■ клен гостролистий	■ клен польовий
■ в'яз шорсткий	■ липа дрібнолиста
■ ясен звичайний	■ дуб черешчатий
■ робінія звичайна	

Рис. 3.2 Відсотковий розподіл переважаючих деревних порід

Практично всі старі дерева, які складають основу парку, хворіють. Знання кількість дерев уражена різними хворобами. Особливо викликає стурбованість стан «каштану кінського», який вражений каштановою міллю. Відтак практично всі каштанові алеї парку потребують заміни чи лікування. З метою зменшення захворюваності дерев проводяться регулярні санітарні рубки.

Більшість решти видів представлені невеликою кількістю екземплярів. Деревя 17 видів мають вік до 60 років. Серед них є випадкові посадки таких порід, як катальпа бузколиста, птелея трилистова, плакуча форма верби білої, кипарисовик горіхоплідний. Вводилося багато рослин без врахування історії парку і художнього вигляду (дуб червоний, туя західна).

У формування художнього вигляду парку особливий інтерес виявляють хвойні породи, акліматизовані в лісостепу. Частка хвойних дерев в кількісному співвідношенні невелика, але в оформленні краєвидів вони відіграють надзвичайно велике значення. Виключно красиво виглядають чіткі силуети ялин

і величні стовбури сосни Веймутової. Сосна звичайна звертає на себе увагу забарвленням стовбура, сосна чорна менш декоративна. Окремо слід згадати про модрина сибірську. Величезний представник цього виду росте на «Хвойній гірці» і, маючи діаметр стовбура 1 м, а висоту понад 30 м, є найбільшим в парках Лівобережної України. Одна туя західна біля палацу має діаметр стовбура 45 см.

З нагарників найбільш поширена акація жовта, переважно в «зелених» бордюрах. На узліссях поширилась бузина чорна, в меншій мірі бузок, лицина. Поблизу архітектурних споруд висаджувалися спіреї японські, бузок звичайний, чубушник кавказький і інші. Під пологом лісу підлісок складається ще й з бересклетів, глоду. В меншій кількості зустрічається шипшина собача, агрус відхилений, виноград віргінський, бруслина бородавчата.

Трав'янисті рослини відіграють помітну роль в житті парку. Вони сприяють накопиченню вологи та поживних речовин в ґрунті, сповільнюють ріст порослі дерев і кущів, є кормом для різних тварин, мають велике естетичне значення. Серед них багато таких, які мають лікувальні властивості і використовуються в фітотерапії. Ось деякі представники: анемона жовтецева, ряст проміжний, вероніка дібровна, герань лісова, розхідник плющовидний, м'яточник чорний, смілка поникла, дивина ведмежа, розрив трава звичайна, дзвоники персиколисті, алтея лікарська та інші.

Крім того, треба сказати, що на території парку трапляються рослини, занесені в Червону книгу: сон білий, сон чорночий, горіцвіт весняний,

дзвоники персиколісті, проліска дволиста, ряст порожнистий, анемона жовтецева, конвалія звичайна, купина лікарська.

В створенні пейзажів помітна роль відводилась ясеню звичайному, каштану кінському, тополі білій. Хвойні породи дерев вводились в парк ляхом посадок в кінці XIX ст. Посадки проходили групами однієї породи кільцями і утворювали живописні ландшафтні композиції, надаючи неповторну своєрідність парку. Акація біла, посаджена в невеликій кількості на початку XIX ст. пізніше розповсюдилась природним шляхом і веде себе досить агресивно, займаючи вільний навколо простір.

Для створення пейзажних композицій вводились хвойні і інтродуценти. При цьому будівельники парку не намагались урізноманітнювати видовий склад дерев і вводити екзотичні «диковіяки». Повна відсутність всякої штучності і шаблону, яка так захоплювала відвідувачів, пояснюється ще й природнім виглядом деревних композицій.

В віці більше 100 років нараховується біля 1200 дерев 18 видів. Це дерева, які збереглися з часу заснування парку. Серед них більше половини (54%) липи дрінолистої, 19% клена гостролистого, 11% дуба черешчатого. В створених пейзажах помітна роль відводилася ясеню звичайному, кінському каштану, тополі білій. Високі стовбури останнього в подвійних, потрійних і групових посадках сховані, на жаль, в порослі самосіву.

Вікові дерева – це визначна паркова пам'ятка. Кожне таке дерево – скульптура, створена віками. Вони цінні не тільки як свідки минулих епох, але і з науково-біологічної точки зору, а тому потребують особливого огляду і охорони. У табл. 3.2 наведені найбільш старовинні насадження парку.

Таблиця 3.2

Найстаріші дерева НІКЗ «Качанівка»

№ п/п	Назва виду	Кількість, шт.	Середній вік, роки
1	В'яз гладкий	21	120
2	Вільха чорна	10	120
3	Глід звичайний	7	120
4	В'яз шорсткий	8	120

5	В'яз дрібнолистий	33	120-150
6	Граб звичайний	24	120-150
7	Дуб черешчатий	132	120-150
8	Каштан кінський	11	120
9	Клен гостролистий	230	120-150
10	Клен польовий	649	120-150
11	Клен явір	9	120
12	Липа дрібнолиста	29	120
13	Робінія звичайна	3	120
14	Сосна звичайна	12	120-150
15	Ялина звичайна	17	120-150
16	Ясен звичайний	5	120

На головній в'їзній алеї парку, від церкви до палацу, ростуть в основному клен і липа – дерева різного віку: 140, 120, 100, 70 років. Це говорить про те, що дерева на алеї змінювались декілька разів. Дерев, яким по 100 років – 25. Є дерева, яким по 60, 50 років і менше. Ці дерева садили вже в радянський час.

Крім лип і кленів садили граби, а це не відповідає історичній дійсності.

За часів садиби дерева, яким тепер по 140 років, на алеї садили при Тарновському-старшому, по 120 років – при В. Тарновському-молодшому, а дерева, яким по 100 років – при Харитоненку ПЦ.

За спогадами сучасників дерева регулярно підстригались. Крони формували так, що перший ряд був нижче, а другий вище, перед деревами були посажені низькорослі декоративні рослини.

За час існування садиби деякі алеї змінювали своє місце розміщення.

Прикладом може бути липо-кленова алея біля південного фасаду палацу. Липи і клени, яким по 140 р., посаджені двома рядами і утворюють алею (15 лип і 5 кленів). Особливу цікавість викликає липа, яку називають «Румянцевська липа». Її вік 220 років, стовбур нахилений під кутом 60 градусів, вершина зламана, усі сухі гілки обрізані, в 2002 році липа цвіла. «Румянцевська липа» росте якраз посередині алеї між двома рядами лип.

Крони каштанів під'їзних парадних алеї зімкнулись, утворивши тіністі прохолодні зелені галереї. Зберігає декоративність і під'їзна господарська каштанова алея. Середній вік каштанів під'їзних парадних алеї – 100-110 років.

На початку під'їзної алеї та по периметру круглої галявини біля ялини збереглися старі екземпляри каштанів – 140-160 років. Знаючи, що кінські каштани з'явилися в Україні в 1842 році, і враховуючи різновіковий склад каштанів, можна зробити висновок, що каштани замінювались принаймні уже двічі.

На західному березі Великого ставка, біля поворотів доріг, зустрічаються навіть групи дерев «гніздової» посадки по 3-5 дерев. Якщо поворот дороги акцентує група із 5 дерев, то з протилежної сторони буде такий же «букет».

Будь-який парковий комплекс неможливий без включення до його композиції галявин, вкритих зеленим килимом газону, або польовими квітами.

В кінці галявини, біля альтанки Глінки, на березі Майорського ставу росте група всихаючих дубів, утворюючи композицію у вигляді трикутника. Ці дуби завжди привертають до себе увагу тим, що вони ще зберегли декоративність і мають непоганий вигляд на фоні водного дзеркала Майорського ставу, а також є одними із найстаріших у Качанівському парку.

Продовжує парковий ландшафт Припалацова галявина, прикрашена знизу хвойними деревами. Сосна звичайна, ялина звичайна та модрина європейська, посаджені попарно, утворюють композицію у вигляді трикутника. Деревина досить старі – майже по 150 років.

Як вважає Клименко Ю.О. («Старовинні парки Чернігівщини») ця модрина найбільша в Лівобережній Україні. Хвойні дерева розміщені і на початку припалацової галявини. Як і внизу галявини, розміщені попарно ялина звичайна і сосна Веймутова. По даним інвентаризації цим деревам по 140 років.

Чотири рази, за період з 1835 по 1850 рр. приїздив сюди Микола Васильович Гоголь. Тут він читав свої твори. Подобалося Миколі Васильовичу відпочивати під дубом. Господарі потім повісили на цьому дереві медальйон з відповідним написом. Медальйон не зберігся, а дерево й досі називають «дубом Гоголя».

В кінці каштанової алеї, що йде від церкви, в центрі невеликої галявини росте вікова ялина. Від ялини в різні сторони відходять п'ять доріг. Вона акцентує закінчення каштанової алеї.

В 1938 році в Качанівці проводили зйомки фільму «Щорс». Проводив ці зйомки відомий український кінорежисер Олександр Довженко. Любив Довженко відпочивати під дубом. Після звільнення від самосіву, стоїть у всій своїй красі "улюблений дуб" Довженка.

Як бачимо з вище поданих даних вікові дуби, липи, клени (деякі з них росли ще до створення парку) були включені до паркових композицій і стали акцентами на повороти доріг, в центрах галявин і по їх краях. А деякі вікові дерева мають і велике меморіальне значення, так як пов'язані з перебуванням в Качанівській садибі відомих діячів культури.

За даними проведеної інвентаризації було розподілено дерева за групами віку (табл. 3.3). У додатку ідентична таблиця по усім насадженням парку.

Таблиця 3.3

Розподіл основних деревних порід припалацової території центральної частини НІКЗ «Качанівка» за класами віку

Вік, роки	Кількість екземплярів по породах*											
	Сосна звичайна	Сосна чорна	Клен гостролистий	Липа дрібнолиста	Гірकोкаштан звичайний	Дуб звичайний	Ялина колоча	Робінія звичайна	Модрина європейська	Ясен звичайний	Туя західна	Всього
0-20												
21-40			8	1		2						11
41-60	6	2	4	3	2	2	8				25	52
61-80	8		4	5	4		5	3		1		30
81-100			3	2								5
101-120			1	6					1		1	9
>120												
Разом	14	2	20	17	6	4	13	3	1	1	26	107
*Примітка	Вік сухих дерев та таких, що рекомендовані в рубку, у відомості не зазначався, тому загальна кількість дерев за видами може бути відмінною від тої, що вказана в попередньому розділі.											

З урахуванням вікової структури дерев та негативних антропогенних чинників (забруднення середовища, механічні ушкодження, відсутність належного догляду) велика кількість дерев та кущів мають незадовільний санітарний стан.

На досліджуваній ділянці дійсно здорових, без ознак пошкоджень виявлено 22 насадження.

Найпоширеніші пошкодження, що були виявлені під час інвентаризаційних робіт це (кількість пошкоджених екземплярів зазначається у дужках): сухостійні гілки (5), чорна плямистість (3), серцевинна гниль (2), дупла (3), механічні пошкодження (7), омела (2).

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

3.3. Ретроспективний аналіз

Палац розташований в с. Качанівка, Чернігівської обл. і входить в комплекс пам'яток НІКЗ «Качанівка». Авторами проекту дослідники вважають відомого московського зодчого Карла Бланка, а будівництво здійснював місцевий архітектор, учень Баженова, Максим Мосцепанов. Палац споруджено в 70-х роках XVIII ст. по замовленню генерал-губернатора Малоросії, президента малоросійської колегії, генерал-фельдмаршала, графа Румянцева-Задунайського в досить рідкісному для України і характерному для Росії романтичному стилі.

На протязі XIX ст. зусиллями трьох поколінь Тарновських (власники садиби на протязі 1824-1897 рр.) в Качанівці було створено неповторне архітектурно-художнє середовище, що перетворило садибу на справжній культурно-мистецький осередок, куди збирався весь цвіт передової творчої інтелігенції свого часу: поети, письменники, композитори, вчені, художники. В палаці, на запрошення господарів, жили і працювали відомі люди, імена яких і на сьогодні складають славу Качанівської садиби: Шевченко, Глінка, Гоголь, Пантелеймон Куліш, Ганна Барвінок, Костомаров, Яворницький, Лазаревський, Рєпін, Штернберг, брати Маковські та багато інших видатних особистостей.

На підставі бібліографічних, іконографічних даних, а також по результатам натурних досліджень будівництво палацу відбувалось у п'ять головних періодів:

1. середина – кінець 70-х рр. XVIII ст., будівництво палацу Румянцева-Задунайського в романтичному стилі;
2. між 1806 і 1816 рр. при Г.Я. Почеку, перебудова палацу в формах класицизму;
3. з 1824 по 1853 рр. При Г.С. Тарновському міняється внутрішнє планування приміщень палацу;

4. між 1866 і 1898 рр. При В.В. Тарновському – молодшому, до палацу прибудовується водяна вежа і змінюються декор і архітектурні деталі споруди;

5. 1898-1908 рр. При К.Н. Урусові, коли палац і будівлі садиби набули сучасного вигляду.

Будівля цегляна, другий поверх дерев'яний, облицьований цеглою, фасади декоровано рустами. Центральна частина в межах центрального ризаліту завершується декоративним барабаном з люкарнами і високим ребристим куполом. Головний фасад палацу підкреслює глибока лоджія з

чотириколонним портиком тосканського ордеру, що несе антаблемент. Закінчується портик складним за своєю композицією ступінчастим фронтоном до якого прилягає балюстрада прикрашена вазами. Обабіч фронтону розташовані скульптури античних муз. Бокові ризаліти і торцеві фасади

оточує тераса на злосних колонах. Південний фасад палацу має еркер. З північної і південної сторони під прямим кутом до палацу прибудовані одноповерхові флігелі, що становлять з палацом одне ціле і створюють глибокий курдонер парадного двору. Фасади флігелів, що виходять на парадний двір прикрашені чотирма напівколоннами і фронтоном, що одночасно

виконує роль слухового вікна.

До східної сторони південного флігеля добудована водонапірна вежа. З боку головного фасаду під прямим кутом до палацу примикають два одноповерхові флігелі, завдяки яким палац зберігає традиційну, П-подібну форму.

Збереглося декоративне оформлення парадного вестибюлю на першому та другому поверсі і ідальні (штучний мармур, ліпнина). Зберігся мармуровий камінь та дві кахельні печі, службові мармурові сходи у лівій частині палацу та підлога із метлахської поліхромної плитки.

На даний час палац використовується як музейний заклад.

3.4. Історико-архітектурна оцінка

На даному етапі більшість історичної території палацово-паркового комплексу Качанівка становить: Припалацова частина площею 64,9га Державний історико-культурний заповідник (постанова Ради Міністрів УРСР від 24.11.1981 за №584); Качанівський парк площею 572га пам'ятку садово-паркового мистецтва національного значення (Постанова Державного комітету УРСР з охорони природи від 17.12.1984 за №49). Історична площа садиби становить 732 га, з них 439 га - це лісопаркова зона, 132 га господарство, влаштоване по верхоріччі Смошу, 160 га - озерно-ставкове орні землі, оточені парком. На даний час на території палацово-паркового комплексу розташовується 15 будівель не враховуючи «романтичні руїни» та паркові мости. Серед них дев'ять об'єктів пам'ятки національного значення: палац (охор.№842/1), північний флігель (охор.№ 842/2), південний флігель (охор.№842/3), вежа (охор.№842/4), служби (охор.№842/5), служби (охор.№842/6), павільйон М. Глінки (охор.№ 842/7), Георгієвська церква (охор.№ 842/8), господарська будівля (охор.№842/9).

В опублікованих матеріалах досліджень та описах маєтку Качанівка палацово-парковий комплекс створений у 18-19 ст. характеризується як показовий приклад архітектури і садово-паркового мистецтва вказаного періоду, або як один з найцікавіших комплексів, культурний осередок, перлина палацово- паркової архітектури тощо.

Від кінця 19- початку 20ст. до сьогодні історії, архітектурі, парку Качанівки присвячено численні публікації, описи в мемуарах та довідниках. В дослідженнях окремих науковців ретельно проаналізовано матеріали Чернігівського обласного архіву (головний та відділення у Ніжині), Чернігівського історичного музею, особистий фонд В.В. Тарновського, Центральний архів стародавніх актів тощо. В цілому, за підрахунками науковців, на території садиби за весь період її існування було зведено понад 50 різних житлових, господарських і службових будівель. На початку 1918 р.

в Качанівці було понад 30 споруд, включаючи сторожки, повітки, теплиці, льодовні тощо. У 2001 р. в матеріалах однієї з дослідницьких розвідок опубліковано схему припалацової зони Качанівського парку з місцями розташування всіх відомих споруд та меморіальних місць (55 об'єктів).

Метою цієї роботи є узагальнення та хронологічна структуризація наявної інформації про створення та розвиток маєтку у 18 на початку 20 ст.; його використання у 20 ст. та, нажалі, як наслідок - втрати. Також маємо приділити увагу впливові різних будівельних періодів на палацово-паркові споруди, планування, рослинність. З огляду на вказане, найбільш вагомими для нашої роботи є джерела зламу 19-20 ст., дослідження другої половини 20 ст., публікації останніх років. На початку 2000 рр. опубліковано і узагальнюючі матеріали з історії родової Тарновських та персоналій гостей садиби, які відвідували її у різні періоди - відомих діячів української та російської культури.

Періодизація будівельних етапів маєтку, за результатами вже проведених досліджень, виглядає наступним чином:

- 1740-1790 рр. – заснування Ф.І. Качановським та розбудова П.О.

Рум'янцевим;

- 1808-1824 рр. - перебудови та розвиток садиби за Г.Я. та П.А.Почеків; 1824-1866 рр. - розбудова садиби П.С.Тарновським та В.В.Тарновським.

- 1866-1897 рр. - господарювання В.В. Тарновського (молодшого).

- 1897-1919 рр. - розвиток маєтку за часів Харитоненків-Олівів.

1740-1790 рр. Історія заснування маєтку досить докладно опублікована в статті М.В. Тарнавського 1915 р. Заснування хутора на території сучасної Качанівки відноситься до 1730-1740 р., ініціатива належала ніжинському грекові Федору Болгарину. У 1742 р. він продає хутір з млином на р. Смош співаку Імператорського Двору Федору Івановичу Качаневському. У 1744 р. маєтність Качаневського розширилась за рахунок іншого сусіднього хутора, розташованого також на р. Смош. В цей період маєток отримує назву

«Качанівка». У 1749 р. він перейшов у власність брата Михайла Качановського.

У 1770 р. за дорученням імператриці Катерини II, Качанівка та розташована на відстані майже 10 км Парафіївка були придбані для графа Петра Олександровича Рум'янцева. Вже у 1770 р. розпочалось будівництво палацу. В цей же період було закладено регулярне розпланування припалацової частини; створено ставки, поблизу палацу висаджено фруктовий сад; на південь від палацу розбито булінгрін з фонтаном в центрі. Прилеглі території дібров почали перетворювати на парк.

Будівля палацу, розташована на околиці пагорбу, що спускається до великого Майорського ставка, була майстерно вписана в навколишній ландшафт. Будівництво споруди датується 1770-ми-1780-ми рр. Автором проекту вважається Василь Іванович Баженов, прив'язка його проекту виконана архітектором Карлом Івановичем Бланком. За усталеною версією, будівництво палацу здійснював учень Баженова Максим Климентович Мосцепанов (Мосціпанов), енциклопедичні видання називають останнього також автором розпланування на цьому етапі Припалацової частини 3. З матеріалів досліджень біографії архітектора відомо, що М.К. Мосцепанов отримав архітектурну освіту у Боженова, у 1766 р. виконав на замовлення Рум'янцева проект одного із палаців, чим привернув увагу графа. З 1774 р. служив у штабі Рум'янцева на посаді флігель-ад'ютанта, а з 1781 р. Мосцепанов став обіймати посаду Коропівського Городничого.

Первісно палац являв собою одноповерхову споруду (з двоповерховою центральною частиною та мансардами над флігелями), що в довжину точно відповідає параметрам сучасного будинку і складався, відповідно до властивої II половині 18 ст. тричасної схеми садибного комплексу,- з центрального об'єму, з'єднаного галереями-переходами із згрупованими попарно флігелями, що утворювали з боку головного фасаду великий курдонер та акцентували ризалітами наріжні частини паркового фасаду.

В плані палац утворював симетричну композицію з трьох розташованих на одній лінії об'ємів. Об'ємне вирішення містить риси класицизму, тоді як в архітектурному оздобленні фасадів були застосовано романтизовані форми, що мали достатнє поширення в садибному будівництві II половини 18 ст.

Використані в його декорі прямокутні і круглі башточки, увінчані витонченими шатрами, що переходили в шпилі, уступи, ніші, зубці й машікулі викликали асоціації зі східною архітектурою. Загальний вираз будівлі втілював смаки графа Рум'янцева, репрезентовані й понині в його колишньому мастку Вишеньки у Коропському районі. Автентичний вигляд палацу зберігся

на акварелі художника Олександра Кунавіна виконаній в кінці 18 ст. На малюнку відображено вигляд будинку з південного заходу. Головний об'єм будівлі виступав центральним ризалітом паркового фасаду, мав ступінчатий фронтон у завершенні другого поверху. Пари флігелів, приєднані до палацу

одноповерховими галереями, візуально створювали в північній та південній частині єдині прямокутні об'єми із заокругленими кутами. Просторова повздожня вісь палацу в середині північного та південного фасадів флігелів завершувалась нішами на повну висоту, які на рівні мансардного поверху мали широкі аркові вікна і увінчувались ступінчатими фронтонами.

Про планування палацу Качанівки 18 ст. відомо, що в центральній частині розташовувалась велика двосвітня зала, до якої з двох сторін прилягали їдальня і вігальня. Планування флігелів зумовлювалось їх призначенням більярдний, оранжерейний (пізніше кабінетний), гостьовий і людський.

За інвентарними описами майна Рум'янцева, яке перейшло до наступних власників відомо, що інтер'єри палацу прикрашали велика зальна срібна люстра, трюмо, бронзові прикраси. Крім того, в мемуарах маємо відомості про невисоку якість будівельних робіт, у 1788 р. в листах Рум'янцева

згадувалось, що виконане у 1787р. тинькування палацу вже вимагало поновлення 20.

За часів графа Рум'янцева було закладене загальне планування садиби. До будинку з боку в'їзду в садибу вела широка алея, що була головним

стрижнем всього палацово-паркового ансамблю. Сам в'їзд був позначений двоповерховою брамою з проїзними воростами. У плануванні регулярної частини парку, що прилягала до передньої східної частини палацу, було застосовано систему трипромінності архітектурно орієнтованого на центр

прямокутного курдонеру. До західного фасаду палацу прилягала галявина з

могутніми дубами, з південно східного боку - плодовий сад. Широко розкинулась пейзажна частина парку, облямована системою великих і малих ставків Петрашевського, Майорського, на який виходив парковий фасад

палацу, Великого озера, Котлунівського ставка, ланцюжків із шести й п'яти

ставків в урочищах Судино і Манжол та ін., територія парку була прорізана звивистими доріжками та стежицями, що утворювали, таємничі, романтичні куточки. На узбережжі Майорського ставка перед палацом розташовувалась пристань.

В результаті мемуарних розвідок та історичних досліджень науковцями було встановлено початок робіт з розпланування садиби, датований 1777 р. з листування графа того періоду про розпланування території відомо: «Хотілося б мені, щоб, не втрачаючи зручного часу, і в Качанівському хуторі було

втілено розпочаті Вами перспективи, від одного гаю до інших, з правого боку

аж до самого березового гаю, а з лівого до дороги, яку садівник призначив на

півострів». З архівних матеріалів походить, що за часів Румянцева було побудовано також на певній відстані від палацу кам'яний грот. В матеріалах досліджень останніх років поширилась версія, що вказана споруда могла бути

«Альтанкою Глінки».

Побудований на високому пагорбі над ставом в північно-західній частині парку, павільйон «Альтанка Глінки» височіє на стилобаті з насипного ґрунту. Побудована в архітектурних формах романтизму, споруда мурована з

цегли, тинькована, восьмикутна в плані на кам'яному підвалі. Грані, що

відповідають основним осям, ширші від граней за діагональними осями.

Увінчує альтанку масивна баня з фігурним шпилем. Перекриття підвалу склепінчасте, він має декоративні ніші й середстінні сходи. У підвалі четверо

дверей, трое з яких замуровані на початку 19 ст.. Перед входами трапецієвидні майданчики, обмежені підпірними мурами. Основні габарити споруди: висота з підвалом 16м, ширина 8,3м. Вікна і двері мають стрілочасту форму завершень.

Фасади прикрашають медальйони, розмальовані за сюжетами опери «Руслан і Людмила». Споруда має напрочуд гарну акустику, за переказами, саме в цій

альтанці композитор Михайло Глінка працював над оперою «Руслан і Людмила» під час відвідин мастку. Павільйон до радянського періоду слугував місцем починку та розваг. Про внутрішнє опорядження споруди

відомо з архівних джерел; павільйон мав умеблювання: плетені лави, крісла,

столи-стілці, канани, етажерки, плетений килим по всій площі підлоги, трое менших килимів погріб. Підвал правив за винний погреб.

З матеріалів вже проведених досліджень відомо, що за часів Рум'янцева у мастку були побудовані також: «руїни» у парку, паркова альтанка неподалік

від палацу та «китайська» і «чайна» альтанки В. Штернберга). За описами

Олександра Лазаревського 1897 р., «...руїни качанівського парку, певне, споруджені для представлення тих руїн, які мода XVIII ст. вважала неодмінністю кожного гарного парку» за висновками О. Лазаревського саме

руїни Качанівського парку було відображено у малюнку «Руїни будинку Б.

Хмельницького в Субботові, опублікованому у журналі «Пчела». Однак дослідником було з'ясовано у Качанівці, що малюнок повторював у зображенні руїн картину В. Штернберга написану у мастку в 1836-1838 рр. Споруда

вважається унікальною для України пам'яткою садово-паркового мистецтва і

має подібні собі зразки хіба що серед споруд Павловського парку в Росії - колонада Аполлона, руїни, руїнний каскад і колона «Кінець світу».

1808-1824 рр. У травні 1808 р. нащадок графа Румянцова, Сергій Петрович продав Качанівку та весь свій спадок Чернігівській губернії

колишньому управляючому мастку Григорію Яковичу Почеці та його дружині

Параскеві Андріївні (за першим шлюбом Тарновська).

В цей період відбувається перебудова палацу в стилістиці класицизму. Розширюються до сучасного розміру галереї; над ними добудовується другий

дерев'яний поверх; романтизоване оздоблення фасадів замінюється на класицистичне; центральна частина палацу увінчується широким плоским куполом зі шпилем. В результаті створюється загальна композиція будівлі, яка до нині залишається незмінною, моцолітний пропорційних форм двоповерховий об'єм з прибудованими одноповерховими флігелями.

Декоративне опорядження набуло стриманого характеру: стіни першого поверху рустовані, другого - гладкі. В ході першої реставрації палацу у 1970 рр. авторами проекту висловлювалось припущення, що автором проекту перебудови палацу у класицистичних формах міг бути архітектор П.А.

Дубровський, який з 1808 по 1817 рр. працював помічником Чернігівського губернського архітектора. Таке припущення виникло на тлі порівняння окремих деталей, композиційних та планувальних прийомів качанівських споруд із садибними комплексами у Сокириннях та Дігтярах.

Флігелі палацу в цей період також перебудовуються: збільшилась довжина Флігелів у східній частині, за рахунок чого поглибився курдонер перед палацом: мансарди було розібрано і надбудовано другі дерев'яні поверхи. Тоді ж зведено колонади південної та північної терас.

Між 1816 і 1824 рр. Параскевою Андріївною розпочато будівництво в садибі кам'яного храму в ім'я Св. Георгія, яке було завершене у 1828 р. її сином Григорієм Степановичем Тарновським. Розташувалась напроти палацу, в кінці головної алеї маітку.

Георгієвська церква хрестоподібна в плані, з видовженим західним раменом, одноглава, з дзвіницею прибудованою у західній частині. Первісно мала також і баню над апсидою та дзвіницею. Церква споруджена в стилі ампір, тинькована і побілена. Перекрита циліндричними склепіннями. У західному рамені розмістились хори, до яких ведуть гвинтові сходи, розташовані у товщі стіни. Західний вхід храму акцентовано чотириколонним доричним портиком зі спареними колонами, що несуть антаблемент із тригліфами по фризу. Фасади дзвіниці та припорів рустовані. Віконні та дверні прорізи прямокутної та аркові конфігурації декоровані пілястрами,

сандриками, архівольтами. Поряд з церквою, поблизу головної алеї було побудовано дві невеликі, круглі в плані кам'яні каплички - хрестильню та ризницю.

В цей період (1808-1824рр.) отримує завершений вигляд загальне планування припалацової частини садиби, в основу якого закладається типова класицистична схема побудови генерального плану за головною віссю, яка проходить через центр палацу та парадного в'їзду до садиби. Домінантною осі на протилежному від палацу боці постала Георгієвська церква зі стрункою дзвіницею. На відстані першій чверті від палацу на головній алеї було

влаштовано круглий майданчик з квітником іobelіском, своєрідну «площу Зірки», у центрі якої перетинались чотири основні алеї припалацової частини. Таким чином, утворилась центрична «восьмипроміність». На північному краю поперечної, другої за значенням, алеї парку, над кручею було

влаштовано круглий оглядовий майданчик, від якого доріжка вела до «Альтанки Глішки». Подібний оглядовий майданчик було у другій половині 19 ст. влаштовано з півдня на протилежному боці алеї (схема планування Припалацової частини добре відображена в опублікованих матеріалах щодо реставрації палацу та енциклопедичному виданні 1985 р.). Сформована в цей

період архітектурно-планувальна основа центральної частини парку повністю дійшла до сьогодні. Судячи з описів 1915 р., до цього періоду належить формування липових насаджень та доріжок для пішоходів вздовж головної алеї маєтку.

Вигляд території маєтку Качанівка в цей період фіксують два плани цього періоду (1808 та 1810 рр.) виявлені у Чернігівському історичному музеї та опубліковані у посмертному виданні І.Д. Родічкіна, присвяченому старовинним маєткам України. Перший план зафіксував обсяги володіння Г.Я. та П.А. Почеків, другий (1810 р.) - село Власівку та Качанівський маєток. План

1810 р. є більш детальним щодо територіального розподілу Качанівки. Вона відображена на півдні від Власівки. Територія припалацової частини позначена вохристим кольором і має на плані назву «Майорщина». Перед

палацом на план зображено крихітними плямами споруди служб та зафіксовано схему регулярного планування з вісьмома променями алеї.

Територія парку на півдні від палацу та за ставками позначена як «Чорний ліс».

Фіксується існування північного Майорського та південного ставів, на місці майбутнього Великого ставка між ними заболочена територія з каналом.

Зв'язком між лівобережними землями та правобережною парковою частиною слугували греблі ставків. (Див. збільшене викопіювання в ілюстраціях).

Територія на сході від палацу, починаючи від місця розташування майбутньої церкви, на плані відображена як панські лани.

Таким чином, план 1810 р. свідчить, зокрема, що за Почеків в садибі з'явилися споруди служб, які завершили архітектурну композицію двору-курдонеру. Зазвичай ці споруди датуються 1830-1840 рр. Первісно споруди північної та південної служб було зведено дерев'яними в класицистичній стилістиці, перебудови вони зазнали у 1860 рр..

Серед втрачених споруд 1808-1824 рр. дослідниками згадується водяний млин та, можливо, оранжерея і «чайна альтанка». Споруди водяного млина та чайної альтанки відображують твори відомого пейзажиста першої половини

19 ст. В.І. Штернберга. На полотні «Млин у Качанівці» зображена двоярусна з двосхилою покрівлею споруда млина, що містився на одній з гребель качанівських ставків.

Судячи з іншої роботи, «чайна альтанка» представляла собою невелику прямокутну, скоріш за все, цегляну споруду з широким відкритим входом, опорядженим двома каріатидами, що несуть антаблемент у вигляді широкого декоративного фризу з рослинним орнаментом. Плаский дах увінчувало зубчате декоративне завершення. Споруду оранжереї відображує світлина вміщена в публікації Т.Каждан 2001 р.. Судячи з опублікованої схеми з розташуванням всіх відомих споруд у Припалацовій зоні парку, зимова

оранжерея розташовувалась на півночі від палацу, на невеликій відстані від «Альтанки Іллінки» (у східному напрямку). Одноповерхова цегляна споруда оранжереї подана на світлині не в повному об'ємі, однак можливо зробити

припущення, що вона мала «Г»-подібну конфігурацію плану, де центральна частина мала ризаліт великого виносу, увінчаний аттиком. Балюстрада якого продовжувалась і на дахах бокових частин, а на кутах мала прикраси у вигляді маленьких декоративних башточок. Архітектурному вирішенню притаманна стилістика класицизму. Будівля мала високі вікна та двері аркової форми, ризаліт прикрашали пів-колонни, до входу вели сходи з майданчиком, огороженим балюстрадою.

1824-1866 рр. У 1824 р. Качанівка перейшла у спадок сину П.А. Почеки від першого шлюбу камер-юнкеру Григорію Степановичу Тарновському (перебувала у власності до 1853 р.) Тарновським виконується ряд робіт з внутрішнього перепланування палацу - перероблено двосвітню залу на другому поверсі, купол було замуровано, він почав виконувати декоративну функцію, влаштовано понад 50 житлових кімнат, призначених для перебування в маєтку численних гостей та родичів Тарновських. Житлові приміщення виходили в сад і розташовувались довгими анфіладами обабіч коридорів в центральній частині будинку. Своїм внутрішнім плануванням будинок став нагадувати певною мірою готель, що цілком відповідало і дещо подібним до нього функціям. В своїх спогадах М. Глінка, частий гість садиби у кінці 1830 рр., відмічав про внутрішнє опорядження, що «помалу все доводиться до ладу, дім добудовується, кімнати прикрашаються, стіни їхні покриваються цінними картинами, вивезеними Григорієм Тарнавським з-за кордону і Петербурга».

Дослідники відмічають, що характер розпланування палацу та в більшості і опорядження приміщень, створені Г.С. Тарновським залишався незмінним до кінця 19 ст. Про вигляд інтер'єрів окремих кімнат свідченнями можуть бути, серед іншого, живописні полотна такі, як «У Качанівці, маєтку Тарновського» (В.І.Штернберг, 1838) та «За чайним столом» (О.Волосков, 1851).

Перший твір містить зображення робочого кабінету М. Глінки, це світла, порівняно невелика кімната з високою стелею. Широке вікно еркеру

відкривало красвид на Майорський став та пагорби за ним. Стіни кімнати гладкі побілені. Зображене дерев'яне умеблювання має стриманий характер, робочий стіл на гнутих ніжках, стільці, мольберт, невеличка підставка-герідон з поличкою. З описів Качанівки 1915 р. відомо, що приміщення якими розпоряджався М.І. Глінка розташовувались при зимовому саді.

Більш насиченим було опорядження кімнати - «Ліхтарика», в якому у 1830 рр. була майстерня художника В.І. Штернберга, а на початку 1850 рр. розмістилась вітальня. Судячи з роботи О. Волоскова, інтер'єр цього приміщення був насиченим та декоративним. Простора з високими стелями

кімната на другому поверсі мала невеликий п'ятигранний еркер з п'ятьма стрілатими віконцями, кольорового застління. Стіни вкривали шпалери щільного рослинного візерунку у зелених тонах, завершені декоративними широкими багетами насиченого Фіолетового кольору; широкий

профільований карниз з ліпниною оточував площину стелі, прикрашену розеткою над дострою та живописними зображеннями рослин в колах та ромбах. Два проходи в кімнату фланкували високі колонні іонічного ордеру, у простінку між колонами розмістилось трюмо часів П.О. Рум'янцева.

Привертає увагу велика кількість картин на стінах та рослин у невеликих горщиках та вазонах. Зображено умеблювання в стилістиці ампір, у

драпіруванні меблів та вікон було використано тканини насиченого червоного кольору кіноварі. Прикраси поруччя, ніжок та спинок меблів, рами трюмо, тумб та підставок було виготовлено в дусі французького ампіру - декоративні різьбленні накладки зі срібла, низького рельєфу, з використанням рослинних мотивів. Таким чином, зображення предметів обстановки цілком відповідають загальним описам М.В. Тарнавського опублікованим у 1915 р.

За цими ж описами, на першому поверсі в центральній частині палацу знаходилась велика літня зала, з цементною домівкою, декорована тропічними

рослинами та увігта площем. В кутах приміщення стояли великі напівкруглі старовинні дивани червоного дерева з різьбленням. Обабіч зали починались вже згадані анфілади житлових кімнат. Від головного входу на другий поверх

вели широкі вкриті червоним килимом сходи. Стіни тут прикрашали стінописи у пасторальному стилі та старовинна зброя. Сходи виводили до передпокою другого поверху, а далі до великої зали під куполом, де розміщувалась колекція живописних портретів та скульптур відомих українських діячів. Опорядження доповнювали меблі у стилістиці ампір зі срібним та золотим різьбленням та сидіннями обтягненими вишивкою бісером по білому тлу.

Ліворуч від зали знаходилась парадна столова, велике прямокутне приміщення якої, судячи зі світлини 1915 р., розподілялось масивним трипрогонним балковим перекриттям на кілька зон - перехідну від центральної зали; велику центральну частину із обіднім столом, проти якого містилась глибока ніша зі сходами, яка слугувала за сцену для домашніх концертів та показів; невелику зону відпочинку, з якої окремі входи вели до бібліотеки та більярдної. Несучі високі балки спираються на прямокутні стовпи, оточені рожевими «під мармур» колонами коринфського ордеру, такий розподіл утворював жесонний характер стелі, яка прикрашалась профільованими карнизами, живописними фризами та центричними декоративними розписами стелі; стіни вкривали шпалери насиченого геометричного малюнку.

Опорядження доповнювали великі люстри на кілька свічок, бронзові підсвічники, картини, дзеркала, стінописи в ніші-сцені та кімнатні рослини. Судячи зі світлини, у це приміщення в другій половині 19 ст. було перенесене велике трюмо Рум'янцева-Задунайського. За більярдною ліворуч розміщувалась описана вже нами кімната «Ліхтарик».

Праворуч від центральної зали другого поверху знаходились дві вітальні, умебльовані обстановкою з різьбленого палісандру та бронзових предметів інтер'єру, тут також розміщувались численні картини. З однієї з віталень був вихід до кабінету - згодом музею В.В. Тарновського, опорядженого з використанням колориту та декору у неоросійській стилістиці. Серед меблів банкетки та диван, стіни прикрашала колекція старовинної зброї та портрети.

Щодо живописних полотен, які прикрашали стіни приміщень палацу у кінці 1820-1850-х рр., то вони належали до колекції Г.С. Тарновського, адже відомо, що колекція картин зібрана у Качанівці Рум'янцевим П.О. була вивезена його нащадками після продажу маєтку у 1808 р.. Тарновським під час подорожей Західною Європою та відвідин Петербургу було зібрано цікаву низку творів живопису, що розмістилась у Качанівці і стала основою родинної колекції Тарновських. Серед них були роботи таких відомих художників, як Тен'єр, Деннер, Ван Дейк, Воробйов, Брюллов, Іванов, Михайлов, Кіпренський, Айвазовський та інші.

Про озеленення маєтку у кінці 1820-1850-х рр. відомо, зокрема, зі спогадів М.І. Глінки «під'їхали до маєтку по струнких алеях з пірамідальних тополь: будинок великий, кам'яний, стояв личезний, чарівно розгорнутий сад зі ставами та віковими кленами, дубами і липами велично вабив погляд». Таке враження доповнює зображення маєтку на полотні В. Штернберга «Садиба Тарновських у Качанівці» (1837 р.). В роботі подано загальний вигляд припалацової частини з протилежного берега Майорського ставу. Зображено схил пагорбу, на верхній бровці якого розмістився палац, перед його центральною частиною було розплановано газони з рідкими посадками кущів.

Кругоюром схилу доріжки виводили до пристані на березі ставу, недалеко від неї росло дві пірамідальні тополі, які підкреслювали перспективу розкриття палацу. В цій частині на схилі подекуди росли невеликі декоративні дерева та кущі. Масиви діброви, перетвореної на парк, спускались до берега обабіч палацу.

Доповнює загальне враження від парку того періоду акварель О. Волоскова «У Качанівському парку. Родина Тарновських» (1850 рр.). Робота певною мірою характеризує невелику ділянку пейзажної частини парку, який розкинувся на виразній території з невеликими пагорбами, у підніжжя яких було прокладено доріжки. Пейзажне планування парку створювало затишні куточки відпочинку, цікаві прогулянкові маршрути. Акварель підтверджує спогади сучасників про наявність у парку скульптур та садових меблів.

Про загальне планування мастки та пейзажну частину парку у першій половині 1860-х рр. свідчить план Качанівки 1861-1862 рр., використаний під час досліджень парку проведених у 1986 р.. В роботі прикладена схема з плану, виконана дослідниками Ю.О. та А.В. Клименками і опублікована у 2001 р.

Схема з плану відображує стан садиби, коли господарем був Василь Васильович Тарновський (старший). Порівняння з планом 1840 р. свідчить, що за час господарювання Тарновських територія парку значно збільшилась у південній частині. Парковому розплануванню пейзажного характеру піддано територію не доходячи до урочища Манжола. В цей же період було, серед іншого, надбудовано греблі ставків і рівень води значно піднявся, на заболоченій території південніше Майорського ставу утворився Великий став. Дзеркало води головних ставів набуло тих абрисів, які існують і понині. На Майорському ставку було створено два острови з'єднані містками.

Планування Припалацової частини набуло більшого розгалуження головна поперечна алея «площі Зірки» була продовжена у південному напрямку і завершувалась краплевидним майданчиком, від якого було прокладено доріжки у північно-західному напрямку двома ярусами повз палац та кромкою пагорбів до причалу: з'явилась доріжка у південному напрямку.

Схема фіксує у східній частині мастки другу за значенням алею в напрямку північ-південь, яка пролягала від в'їзду у садибу повз Георгіївський храм, та за описами 1838 р. була засаджена тополями, а нині відома як гіркокаштанова.

Алея видовжувалась від в'їзду у садибу до місця відомих меморіальних дубів М.Л.Глінки та Т.Г.Шевченка. Звідси починалась доріжка, що м'яко огинаючись прокладала прогулянковий маршрут спочатку у південно-західному напрямку, а на перетині з південною дорізкою повертала у північно-західному напрямку і виводила на півночі до причалу на березі Майорського ставу, далі берегом проходила до греблі між Петрушівським та Майорським ставами. Таким чином, замикалось своєрідне коло широко обходячи Припалацову частину починаючи з в'їзду до садиби. Наступне найбільш віддалене коло прогулянкавого маршруту формувалось у

найпівденнішій частині парку. Починаючи з гіркокаштанової алеї Георгіївського храму, повз меморіальні дури доріжка спускалась далі на південь до затоки Великого ставу в районі балки Вовкотеча і не доходячи до берега затоки звертала у західному напрямку до Лебединої балки, далі напрямом змінювався на північ берегом Великого ставу, проходив через виїзд до грєблі між Великим та Майорським ставами, завершувався маршрут на майданчику перед причалом. План 1861-1862 рр. показує також мережу більш дрібних доріжок, які слугували зв'язком між головними алеями, спорудами та прогулянковими маршрутами.

1866-1897 рр. Історичні відомості цього періоду несуть обмежений обсяг інформації про інтер'єри палацу. Як вже згадувалось раніше, більшість робіт з внутрішнього опорядження палацу відбулась у попередній період. Наразі маємо лише поодинокі свідчення про вигляд окремих приміщень в останній третині 19 ст. З матеріалів М.В.Тарновського відомо, зокрема, про загальний вигляд житлової кімнати матері В.В. Тарновського (молодшого) Людмили Володимирівни Юзефович", „будуару та зимового саду. (Див. ілюстрації.) Зимовий сад було удосконалено, а приміщення відремонтовано 8. Як свідчить світлина кінця 19 ст., більшість насаджень тут становили екзотичні рослини, які квітнули цілий рік. Тут стояли виконані майстрами маєстку оббиті шкірою дивани з червоного дерева прикрашені тонким різьбленням та інкрустацією 9. До саду вели двобічні сходи з другого поверху будинку та окремий вихід з вулиці. Судячи зі світлини цього ж періоду «Будинок з боку двору, ліворуч зимовий сад», зимовий сад міг розміщуватись у західному ризаліті північного об'єму палацу, адже поданий у документі ракурс свідчить про його місцезнаходження ліворуч від центральної частини палацу, до того ж відсутня водонапірна вежа, побудована у кінці 1860-х 70 рр. (Див. ілюстрації.) Споруда водонапірної вежі розташована в межах курдонеру, прилягає до причілка південного флігелю. Будівля цегляна, поштукатурена, побілена, має круглий план та триярусне вирішення об'єму. Виконана в стилевих формах історизму. Стіни нижніх двох ярусів рустовані, членування ярусів та завершення фасадів

вирішено у вигляді гзимсів. Вхід у будівлю розташовується зі східного боку, прорізи перших двох ярусів прямокутні, верхнього - круглі, розташовані за сторонами світу. Дах має наметову конструкцію, завершується цпилем. В цей же час (кінець 1860-х рр.) розташовані з боку головного під'їзду дерев'яні споруди служб замінюються кам'яними, оздобленими пізньокласицистичних формах. Це ідентичні одноповерхові з дерев'яними в мезонінами будівлі.

Центральна частина головного фасаду кожного корпусу акцентована великою напівциркульною нішею, опорядженою на першому поверсі портиком тосканського ордеру, що підтримує балкон мезоніну з балюстрадаю.

Обабіч входів розмістились скульптури левів. За часів Тарновського (молодшого) в опорядженні маску відтворився властивий мисленню другої половини 19 ст. історизм. До архітектурного середовища цього періоду входили і альтанки, статуї,obelіски, мармурові лави, розташовані в «пристойних» місцях парку", і чавунна огорожа парадної частини парку з головним проїздом, позначеним грифонами на високих кам'яних стовпах.

Цілісність архітектурного середовища доповнювали інтер'єри будівель, що зберігали давні предмети старовини, мистецтва, умеблювання гармонічно доповненні новими елементами. Ліпні стелі з розписними плафонами, кахляними печами й мармуровими камінами, складальні паркетні підлоги та різьблені огорожі сходів органічно доповнювались речами декоративного та образотворчого мистецтва картинами, меблями, бронзою, порцеляною, кришталем, скульптурою. Найбільшим здобутком у розвитку маску в цей період було удосконалення парку.

Про стан парку у 1860-1890-х рр. відомо, що В.В.Тарновський (молодший) багато уваги приділив удосконаленню пейзажної частини парку. Було побудовано мости над дорогами-ущелинами; легкі альтанки у віддалених частинах парку; пандуси у місцях з крутим рельєфом. Для розваги дітей серед зелені парку було зведено біленьку українську хатку із солом'яною стріхою, з характерним перелазом через тин, городом та повним начинням - «хату-пораду».

Деревостаном парку Тарновський займався понад сорок років. Він поєднував добайливе ставлення до старих дерев із захопленням, під впливом Л.Скоропадського, акліматизацією рослин, зокрема, в його парку з'явилися такі нові види дерев, як звичайна, кримська, чорна, кедрова сосни. Великі сінокісні галявини обрамлялись дорогами і засаджувались групами декоративних кущів або плодкових дерев. В.Тарновський створив урочисті «вінки» з темних ялин уздовж дороги до могили Г.Честахівського, пірамідальні тополі зміни на вільні композиції з хвойних. Естетика пейзажного Качанівського парку формувалась на контрастах. Довгі, звивисті, розташовані у кількох рівнях (при перепадах рельєфу до 45м) дороги створювали враження фантастичного лабіринту. І навпаки, дивовижні красиви на стави та мальовничу далечинь викликали піднесені ліричні почуття. У парку встановили безліч чудових паркових меблів: розкладні німецькі стільці, чавунні крісла й лави, столи на чавунних основах з мармуровими та залізними стільницями, дерев'яні меблі на чавунних ніжках, а також дернові лави- сидіння. Очевидно, не без впливу Тростянецького парку у північній частині Качанівського парку Тарновським було створено «Швейцарію» з вузькими доріжками, які імітували гірські стежки". В парку впадала в око надзвичайна чистота та планомірність розбивки. Всі доріжки в ньому, як прями, так і бокові-поперечні були вирівняні, усипані піском і з обох боків обсажені низькорослими декоративними рослинами. У Припалацовій частині зростала велика кількість троянд, які були висаджені в одну лінію перед палацом, напроти вікон та дверей, що виходили в парк. На місцях перехресть бокових доріжок з головними було поставлено мармурові або металеві скульптури Українських значних осіб - поетів, письменників, художників, а крім того колони зі скульптурними погруддями знаменитостей та вазони з квітами". В матеріалах досліджень парку проведених А.В.Олехно у 1980-х рр. узагальнено результати удосконалення парку за Тарновського (молодшого). Гідрологічна система парку збільшується і перетворюється на центральну вісь «північ-південь» всієї композиції парку, що охопив 545га

території. Відбувається художнє та композиційне завершення парку як витвору ландшафтного мистецтва. Основним творчим принципом стало максимальне виявлення ландшафтної основи місцевості зі штучним акцентуванням її достоїностей.

Художня виразність рослинного матеріалу досягала граничною простотою — сполучення великих масивів листяних дерев з окремими кольоровими плямами хвойних груп, привертанням уваги до окремих екземплярів дубів-старійшин, що акцентують центри та межі галявин, звороти доріг, високі точки рельєфу; використанням живописної гри світлотіні на

схилах та площинах галявин. Навколо палацу та частково в інших місцях як покриття доріжок було використано цегляний небінь, у віддалених ділянках дорожнім матеріалом слугував силанований ґрунт". Оскільки, відомо що у подальшому власниками не проводились перепланувальні роботи або суттєві

зміни в структурі парку, а дослідженнями 1980-х рр. встановлення великий відсоток збереження структури закладеної Тарновським у 1860-1890-х рр. маємо зробити порівняння схем планування парку, станом на 1980-і рр. зі схемою плану 1861-1862 рр. Територія парку збільшилась у південному

напрямку на правобережній частині маєтку, до неї увійшли місцевості Манжолта, Лісочок та Слановщина південніше греблі Великого ставу. На лівобережному боці пейзажне паркове розпланування отримали масиви колишнього Чорного лісу (план 1810 р.), перетворені за Тарновського у паркові ділянки - Мужичський ліс, Берестовець. Прокладені тут доріжки

створювали живописні прогулянкові маршрути, що проходили за периметром володіння тавздовж берега Великого ставу, поєднуючи греблі, доріжки виводили до берегів невеличких ставків у південно західній частині, до Палашкиної галявини на березі Великого ставка і Шпилю на південній кромці лівобережної частини. Низки невеликих ставків Тарновським було створено у

Митрофановій балці лівобережної частини парку, південніше греблі між Манжолою та Лісочком, в глибині правобережного парку з використанням затоки Великого ставу. Результатом господарювання В.В.Тарновського

виявився зразковий стан садиби: її господарство повністю підпорядковувалось паркові і велось передовими гарний стан/виритої бляхою кам'яної оранжереї, із зашкеленими рамами, з трьома відділеннями для рослин, двома коридорами та горішнім приміщенням; дві кам'яні теплиці. До наших днів зберігся також побудований Тарновським будиночок садівника - двоповерхова кам'яна споруда, вкрита черепицею 78 метрами. З останніх удосконалень цього періоду: телефонна лінія на 10 апаратів. 1897-1919 рр. Фінансова скрута В.В.Тарновського продати змусила Качанівку відомому цукрозаводчику та меценату Павлу Івановичу Харитоненку. І хоча купча була оформлена у квітні

1897 р. Тарновські залишалися у Качанівці 80 до осені 1898 р. 81. Одразу ж з придбанням маєтку, Харитоненко розпорнув будівельні та реконструктивні роботи, з н'ятнадцяти будівель, які збереглись донині, цюнайменше половину збудовано за нових власників, а решту перебудовано й відремонтовано.

Будівельними роботами в Качанівці керував архітектор Густав Шольц. Основні будівельні роботи в Качанівці виконані за життя П.І. Харитоненка. Після нього провадились лише ремонт та пристосування окремих приміщень. Саме в цей час палац та інші білі с набули теперішнього вигляду. Значних змін зазнав головний будинок: повністю переклали флігелі, перебудували

центральный барабан палацу, по всьому палацу замінили підлогу, наново оздобили зали, палац перерустували.

Постарілу палацову споруду заново облицьували цеглою на всю висоту, включно із дерев'яними стінами другого поверху. Відповідно змінилось і декоративне вбрання фасадів. Барабан та купол в центральній частині було перероблено із значним збільшенням висоти та зміною абрисів. Частково змінилось внутрішнє планування. Обране для палацу неокласицистичне опорядження було використано і в будівлях служб, вежі та церкві. Так само як

центральна частина палацу, опоряджуються одноповерхові Флігелі, в яких змінюється і планування. Після реконструкції на першому поверсі палацу розмістились апартаменти П.І. Харитоненка - приймальня, кабінет, спальня та

вбиральня". Для живописних робіт у палаці було запрошено московського

художника П.І. Харитоненка - приймальня, кабінет, спальня та вбиральня". Для живописних робіт у палаці було запрошено московського

художника-декоратора Августа Томашка, який брав підряди на оздоблення інтер'єрів.

Очевидно, Август Томашка оздоблював і плафон у Альтанці Глінки та розетки на її фасадах. Під керівництвом Томашка були виконані у палаці стінописи та декор в парадній Ідальні, вітальні, лицарській та інших залах

палацу 8. Серед рухомих 88 прикрас в інтер'єрах палацу переважали живописні твори європейських шкіл та ікони під склом. З інвентарних описів 1905 р. відомо, що у спальні П. Харитоненка знаходилась робота Рафаеля і три

полотна з сюжетом «Тайної вечери», невелика картина «Орхідеї»; в іншій кімнаті (№2) висіло сім малюнків тушшю та картина «Полювання з гончими»;

у більярдній - сім картин на теми полювання і п'ять малюнків тушшю; в кабінеті Харитоненка - картина у позолоченій рамі «Дуб Шевченка» та дві невеликі картини; у величезній парадній ідальні знаходилось чотири картини

на теми полювання; найбільше живопису за традицією було в малій вітальні:

чотири картини англійської школи, портрети Людовіка XVI, королеви Марії Антуанетти, давній портрет жінки на чорному тлі, дві картини із зображенням матері та дитини і пейзаж. Судячи з тих же описів, у вестибулях, великій

вітальні, чайній, кабінеті й вбиральні княгині, бібліотеці та лицарській залі за

Харитоненків живопису вже не було. Про умеблювання цього періоду відомо наступне - це були меблі червоного, горіхового дерева, зеленого дубу з різьбленням і позолотою. Опорядження доповнювали бронза, срібло, мармур,

гобелени, турецькі килими, скульптурні фігури, порцеляна, китайські і японські вази, індійські і Єгипетські реліквії, стародавня зброя, лицарські

обладунки тощо. У садибі удосконалювались мережі телефону, електрики, обладнання водогону та каналізації. Поблизу до в'їзду у садибу і біля церкви зводяться пілони.

Серед побудованих на цьому етапі будівель слід згадати: телятник,

повітку при будинку садівника, китайську альтанку, на одній з галявин з'явився кегельбан та крокетний майданчик тощо. Всього за Харитоненків на території садиби збудовано щонайменше 12 споруд різного призначення.

Проекти окремих споруд було виконано архітектором А.Є.Білогрудом: пташник у Качанівці, будинок для службовців у головному маєтку Харитоненка у Парафіївці. Споруда пташника не збереглась, однак, існують світлини з її виглядом. (Див. ілюстрації) Це була цегляна одноповерхова споруда, прямокутна за планом, з одним входом в центрі фасаду. Вхід

акцентував білий чотириколонний портик із громіздкою аттиковою частиною, в центрі якої містилось напівциркульне вікно. Обабіч портика площини стін членували шість аркових ніш з білим тлом навколо струнких прямокутних вікон. У Качанівці більше часу проводила дочка Харитоненка Олена Павлівна,

яка у 1907 р. одружилась з камер-юнкером Михайлом Олівом. Після смерті

П.І.Харитоненка О.П.Олів стала спадкоємицею величезного Парафієвського маєтку на Чернігівщині, до якого входили, крім, звичайно Парафіївки та

Качанівки: Михайлівка, Березина, Ковтунівка, Софіївка, Верескуни, Боярщина, Іваниця, Бовдуни, Ніжинське.

В цілому територія маєтку охоплювала 6503 дес. землі у власності та 1793 дес. орендованої землі. Про використання палацу Олівами відомо, що Михайло Сергійович мав апартаменти у колишньому службовому флігелі на

першому поверсі: кабінет, спальня, їдальня, ванна". Влітку господарі займали

кімнати у правому крилі палацу. Олена Павлівна мешкала у трьох кімнатах за великою вітальнею. Напроти, на стороні, що виходила в сад, були кімнати

М.С.Оліва. Подружжя підтримувало зв'язки з мистецькою елітою. Особливо тісні взаємини склались у них з К.Сомовим, В.Серовим, К.Петровим-Водкіним

і М.Добужинським, який згодом отримав від Олівів пропозицію виконати

обладнання та розписи окремих інтер'єрів у Качанівці. З вражень К.Петрова-Водкіна під час відвідин Качанівки у 1915 р. про маєток відомо наступне.

Добре впорядкований парк мав 700 дес. території з величезними ставами й віковичними деревами. Палац мав 76 кімнат, переповнених рідкісними

меблями й мистецькими творами. Оліви також були відомими колекціонерами, у качанівці містилась певна частина їх колекції, а більшість зберігалась у їх петербурзькому будинку. Згідно з інвентарним описом садиби

складеним у березні 1918 р., в інтер'єрах палацу налічувалось 193 картини, ще 88 картин, які М.Олів привіз із Петрограда, було складено у правому флігелі". Крім того, документом зафіксована наявність 956 предметів із срібла та інших коштовних матеріалів, 43 з яких зберігалось в так званій касовій кімнаті палацу, опорядженій, певно, вже Олівами після 1914 року.

Щодо стану паркових територій за Харитоненків-Олівів маємо лише загальні відомості парк розширили і впорядкували". Про окремі ділянки відомо: У парковій зоні в місцевості «Швейцарія» за нових власників було встановлено дві альтанки, а на Хвойній гірці в легкій дерев'яній альтанці-

вольєрі поселили - співочих птахів. Розпочалось будівництво паркового мосту 99. На думку дослідників, вигляд будівель садиби у Качанівці, який вона має сьогодні створено саме Харитоненком, натомість парк є досягненням попередніх власників 100 1 березня 1919 р. маєток був націоналізований 101

Радянський період. З огляду на велике історико-культурне значення 1920-1940 рр. Качанівки та зібраних у ній мистецьких речей у лютому 1918 року на ім'я М.Оліва було видано охоронне свідоцтво за підписом наркома ОСВІТИ РСФРР А.Луначарського. На підставі декрету РНК України від 1 квітня 1919 року садиба перейшла у відання Чернігівського губернського відділу народної

освіти 102. Після еміграції Олівів значна частина мистецьких творів лишилась у качанівці і була розкрадена чи знищена. На 1925 р. з 60 викрадених з палацу картин у сусідніх селах було виявлено близько половини, серед них полотна Веласкеса, Ван дер Ньюланда, Боровиковського та інших мистецтв

Чернігівського історичного музею 103 З них у 1929 році створили першу залу 104 1920 рр. стали для маєтку руйнівними зібрання мармурових і кам'яних статуй та погрудь «дуже сильно постраждало». «Давні руїни особливої архітектури, розташовані під горою, розбираються на цеглу місцевими жителями. Альтанка, в якій працював композитор Глінка також руйнується...

Нині охорони немає» 105 В Георгіївській церкві було розібрано північний та південний портики, бані церкви та верхній ярус і баню дзвіниці 106 В стилісаті храму розміщувалась родова усипальниця Гарновських, знищена в першій

половині 20 ст. 107 В цей же час відбувається хижацьке вирубування дерев у парку, зокрема з північного боку палацу і за Майорським ставом розміщувалось дитяче містечко. 108 У цих роках в маістку 23 лютого 1928 р. постановою президії Ніженського окрвиконкому Качанівку оголошено заповідником місцевого значення. Проте охорона пам'яток садибного ансамблю не поліпшилась.

Дитмістечку належали тільки будівлі й центральна частина садиби, а парк і частина озер - лісництву. З 1935 р. в Качанівці відкрився неврологічний курорт на 300 ліжок. З цієї нагоди було відремонтовано споруди та мережі. У

користування установи було передано парк на 500га з системою шлюзових озер на 180га, сад площею 20га, палац з 72 кімнат, електростанцію, водогін тощо 109 Під час Другої світової війни вежа палацу та Альтанка Глінки дістали Пошкоджень і були відбудовані у 1947 р. 110 З 1948 р. у палаці

розміщувався туберкульозний санаторій. У звіті про комплексну експедицію на Чернігівщину фахівців АА УРСР, проведену у 1948 р. існують стислі відомості про колишній маєток Качанівка, а саме: «Парк-садиба Качанівка заснована у кінці 18 ст. В садибі крім видатних пам'ятників в стилі ампір (палац, церква і др..) є ряд меморіальних пам'яток зв'язаних з перебуванням у

качанівці Т.Г.Шевченка (дуб) та композитора М.І.Глінки (альтанка в якій він писав музику до Руслана і Людмили). Особливою прикрасою парку є величезні ставки (біля 80га). Тепер в садибі міститься санаторій інвалідів вітчизняної війни. Парк і будівлі в доброму стані.» 112 В ході вказаної експедиції було

виконано фото фіксацію будівель, куточків парку, окремих ділянок та складено обміри окремих споруд. (Див. ілюстрації.) 1970-1980 рр. В середині 1970 рр. Українським спеціалізованим науково-реставраційним проектним управлінням Держбуду УРСР було здійснено комплексні науково-проектні роботи з реставрації палацу, службових споруд".

Проведенні дослідження дозволили встановити, що головна споруда комплексу палац, дійшла до наших днів у сильно зміненому вигляді. Однак, при цьому збережена одноцільність планувального вирішення всього

ансамблю та стильова єдність його забудови. Таким чином, в ході розробки проекту реставрації палацу найбільш доцільним визнано принцип реставрації за останнім будівельним періодом (переобладнання П.І. Харитоненка) 14. За попередніми будівельними періодами (70-ті роки 18 ст. та перша половина 19 ст.) було виконано графічні реконструкції фасадів палацу. Крім того, під час

науково-проектних робіт було вперше складено «Схему генерального плану садиби у Качанівці», яка зафіксувала планування та історичну забудову у Припалацовій частині. Див. ілюстрації.) Наступним етапом комплексних дослідження паркової території науково-проектних робіт стало її деревостану та планування. Роботи виконувались у 1983-1984 рр. ленинградським відділенням Північно-західного 115 лісоупорядковуючого підприємства Всесоюзного об'єднання Ліспроєкт з Під час вказаних робіт було проведено ґрунтовні дослідження іконографічних, літературних, архівних, епістолярних джерел Ніжина, Чернігова, Ленінграда, Москви, скрупульозне вивчення території маєтку та всієї паркової зони. В результаті було встановлено автентичні межі парку, виявлено унікальні прийоми обробки рельєфу та насадження дерев, тонкощі композиційних задумів. В результаті робіт було сформовано історико-архітектурний опорний план.

Проектування базувалось на методі відновлення історичного парку. (Див. схему відновлення ландшафтів парку в ілюстраціях.) Замовником вказаних досліджень виступив щойно організований Державний історико-культурний заповідник «Качанівка» 116 висновки. З огляду на викладений вище матеріал, маємо зробити попередні висновки. Головна споруда палацово-паркового комплексу несе в собі об'ємно-просторове вирішення закладене у 1770 рр. та у I половині 19 ст. Внутрішнє планування є наслідком діяльності власників за 1-го та V-го будівельних періодів. Обличкування та декор фасадів також належать до останнього періоду. Найбільше матеріалів про характер інтер'єрів, елементи їх опорядження маємо з джерел середини останньої третини 19 ст.. Однак, в результаті реконструкції виконаної на замовлення П.І. Харитоненка (V будівельний період) планування та вибрання

Проектування базувалось на методі відновлення історичного парку. (Див. схему відновлення ландшафтів парку в ілюстраціях.) Замовником вказаних досліджень виступив щойно організований Державний історико-культурний заповідник «Качанівка» 116 висновки. З огляду на викладений вище матеріал, маємо зробити попередні висновки. Головна споруда палацово-паркового комплексу несе в собі об'ємно-просторове вирішення закладене у 1770 рр. та у I половині 19 ст. Внутрішнє планування є наслідком діяльності власників за 1-го та V-го будівельних періодів. Обличкування та декор фасадів також належать до останнього періоду. Найбільше матеріалів про характер інтер'єрів, елементи їх опорядження маємо з джерел середини останньої третини 19 ст.. Однак, в результаті реконструкції виконаної на замовлення П.І. Харитоненка (V будівельний період) планування та вибрання

Проектування базувалось на методі відновлення історичного парку. (Див. схему відновлення ландшафтів парку в ілюстраціях.) Замовником вказаних досліджень виступив щойно організований Державний історико-культурний заповідник «Качанівка» 116 висновки. З огляду на викладений вище матеріал, маємо зробити попередні висновки. Головна споруда палацово-паркового комплексу несе в собі об'ємно-просторове вирішення закладене у 1770 рр. та у I половині 19 ст. Внутрішнє планування є наслідком діяльності власників за 1-го та V-го будівельних періодів. Обличкування та декор фасадів також належать до останнього періоду. Найбільше матеріалів про характер інтер'єрів, елементи їх опорядження маємо з джерел середини останньої третини 19 ст.. Однак, в результаті реконструкції виконаної на замовлення П.І. Харитоненка (V будівельний період) планування та вибрання

Проектування базувалось на методі відновлення історичного парку. (Див. схему відновлення ландшафтів парку в ілюстраціях.) Замовником вказаних досліджень виступив щойно організований Державний історико-культурний заповідник «Качанівка» 116 висновки. З огляду на викладений вище матеріал, маємо зробити попередні висновки. Головна споруда палацово-паркового комплексу несе в собі об'ємно-просторове вирішення закладене у 1770 рр. та у I половині 19 ст. Внутрішнє планування є наслідком діяльності власників за 1-го та V-го будівельних періодів. Обличкування та декор фасадів також належать до останнього періоду. Найбільше матеріалів про характер інтер'єрів, елементи їх опорядження маємо з джерел середини останньої третини 19 ст.. Однак, в результаті реконструкції виконаної на замовлення П.І. Харитоненка (V будівельний період) планування та вибрання

приміщень змінилось. В результаті досліджень паркової території проведених у 1980 рр. встановлено, що пейзажний парк набув найвищого розвитку та найкращого деревостану за часів В.В.Тарновського молодшого (остання третина 19 ст.). Натомість Припалацова частина садиби зберегла автентичне планування створене за часів П.О.Рум'янцева та Почеків (остання третина 18 - початок 19 ст.).

В результаті господарювання за радянської доби від забудови садиби, що створювалась протягом майже 150 років і увібрала в себе найкращі традиції палацово-паркової архітектури Російської імперії та європейські новації в інженерії та техніці, втрачено понад дві третини споруд. Усього на території Качаївки збереглося п'ятнадцять будівель, без врахування «романтичних руїн» та паркових мостів.

3.5. Композиційно-ландшафтна оцінка території об'єкту

Парк сформувався протягом ХVІІІ - ХІХ століть. Займає територію всього садибного комплексу. Закладено його в 1777 році за проектом архітекта Максима Мосцепанова. Площа парку 560 га, з-поміж них 100 га водойм із 12 ставками, з яких найбільший - Майорський. Основні листяні породи дерев: дуб, граб, тополя, липа, береза, вільха, осика, горіх, ясен; серед шпилькових - сосна, ялина, ялиця, туя, кедр, модрина. Є в парку навіть коркове дерево. Загалом тут представлено понад 50 порід дерев. Парк поділяється на дві частини - регулярну і ландшафтну. Розміщена на високому плато регулярна частина з клумбами й партерною зеленню - невелика площею і включає основні садибні споруди. Ландшафтна частина значно більша. Вона складається із зелених масивів гаїв і дібров, що чергуються з галявинами й плесами озер у долині. Численні мальовничі алеї і доріжки прорізають парк у всіх напрямках. Загальна довжина великої паркової дороги сягає 60 км.

Палац знаходиться на мальовничему схилі біля річки Смонь. Парадний двір складається з Палацу, водонапірної башти і двох фігелів. До палацу веде

доріжка вимощена з ФЕМУ, яка не відповідає історичним матеріалам та естетичному образу в цілому.

Сформована у період другої половини 19 ст. архітектурно-планувальна основа центральної частини парку повністю дійшла до сьогодення [2].

Площа між палацом та флігелями не має мощення та поросла травною. По центру площі проглядається контур клумби круглої форми по периметру якої розміщені невеликі куші та квітки.

Велику роль в паркових композиціях відіграють палацові споруди й малі архітектурні форми. Високими композиційними якостями

характеризується красвид галявини з трав'яним газоном і старезними деревами поблизу альтанки М. Глинки. Цікаві два кам'яні містки, перетинають яри.

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

РОЗДІЛ 4

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ТЕРИТОРІЇ ОБ'ЄКТУ ДОСЛІДЖЕНЬ І ДИРЕКТИВНИЙ ПЛАН РЕКОНСТРУКЦІЇ ТЕРИТОРІЇ ОБ'ЄКТУ

4.1. Підготовчі роботи

Видалення аварійних дерев. У 2013 році було проведено покращення санітарного стану даного об'єкту, але наразі паркова територія потребує видалення декількох сухостійних дерев.

Рис. 1.1. Видалення аварійних дерев

Прокладання системи освітлення. Заміна освітлення є повне, оскільки більшість з них не працює і знаходяться в не належному стані.

Рис. 1.8. Існуючі ліхтарі (фото автора)

Для освітлення всієї паркової території будуть запроєктовані вуличні ліхтарі «Стріт 11» серії 3096 (рис. 1.7) за допомогою яких освітлення яскраве та м'яке. Підсвітка лав-сходів буде здійснюватися за допомогою вуличного вбудованого тротуарного світильника COMETA 300546 Polux (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Вуличний ліхтар «Стріт 11» серії 3096 та вуличний

вбудований тротуарний світильник COMETA 300546 Polux

4.2. Відновлювальні роботи

Заміна дорожнього покриття. Більшість доріжок мають асфальтне покриття, які потребують заміни дорожнього покриття. Також були розроблені нові доріжки та спортивні:

- головні доріжки (алеї) матимуть ширину 4,5 м;

- додаткові (міжзонні) матимуть ширину 3,5 м;
- доріжки (стежки) для руху одного або двох відвідувачів;

Для всіх типів доріжок використовуватимуться бетонні плити, для майданчиків буде застосоване гумове покриття коричневого кольору (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Матеріал для дорожнього покриття та для майданчиків

4.3. Повсюдні роботи

Створення рабаток. Зона тихого відпочинку потребує створення рабаток вздовж головної алеї, за для покращення естетичного вигляду території.

Рис. 3.1. Ієнучий стан

Дані рабатки будуть створюватися ритмічні, симетричні з множинним повторенням тактів. На території запроєктована посадка наступних видів квіткових рослин (рис. 3.2), як: *Iris Hollandica*, 'Discovery Purple', *Phlox paniculata* L., *Cineraria maritima* (L.) L..

Рис. 3.2. Квіткове оформлення (розроблено автором)

Заміна та встановлення нових МАФ. Проаналізувавши забезпеченість парку такими елементами як лави та сміттєвіки, можна відмітити, що їх недостатньо і вони мають не задовільний стан: потребують заміни. Також необхідно встановити МАФ художньо-декоративного призначення.

Рис. 3.3. Ієнучий стан МАФ

На території паркової зони запроєктовано три типи лав: один тип для довготривалого відпочинку та два види для короткочасного перебування.

На рис. 3.4.а представлений перший тип лав зі спинкою для довготривалого відпочинку. Конструкція лави складається з металевої основи та дерев'яних соснових брусків. Даний тип лав запроєктований в зоні тихого відпочинку. Другий тип лав (рис. 3.4.б) без спинки з металевими трубками в основі та дерев'яними сосновими брусками, габарити становлять

Рис. 3.4. Лава для а) довготривалого та б) короткотривалого відпочинку (розроблена автором)

Також в зоні активного відпочинку запроєктовано декілька круглих дерев'яних лав без спинки (рис. 3.5) навколо дерев, які складаються з чотирьох однакових радіусних елементів, які з'єднуючи формують круг.

Рис. 3.5. Кругла лава без спинки та урна (розроблено автором)

РОЗДІЛ 5

ПРОЕКТ РЕКОНСТРУКЦІЇ ПРИПАЛЦОВОЇ ТЕРИТОРІЇ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ НКЗ «КАЧАНІВКА»

5.1. Відновлення планувальної структури, реставрація існуючої дорожньо-стежкової мережі

Планом реконструкції передбачено відновлення планувальної структури території, історичної дорожньої схеми та покриття, організація дорожніх під'їздів згідно історичних планів та сучасних потреб функціонування палацово-паркового комплексу. Влаштування "схованої" відмостки навколо палацу та закритої системи водовідводу з даху та території.

Мощення території передбачає влаштування покриття з спецсуміші з використанням цегли та щебеню.

5.2. Відновлення існуючих архітектурних об'єктів

Зруйновані та напівзруйновані малі архітектурні форми слід відновлювати та основи зібраних історичних матеріалів про них.

Реставрація малих архітектурних форм, котрі мають фундамент, у будь-якому випадку супроводжується його підсиленням. Можуть бути використані сучасні матеріали. А кажучи про надземну частину, слід використовувати матеріали і елементи з яких вони у свій час були виготовлені.

На основі результатів попереднього технологічного обстеження пам'яток паркової архітектури можна зробити такі висновки:

1. Загальний технічний стан споруди визначений, як такий, що потребує капітальної реставрації.

2. Головними пошкодженнями та руйнуваннями, що були виявлені в ході обстеження є:

- зволоження кладки, спричинене відсутністю гідроізоляції нижніх ділянок кладки споруди, відсутність системи водовідводу та благоустрою території
- наслідками зволоження є деструкція цегли та кладочного розчину.

Виконати інженерно-конструктивні роботи, при необхідності, по підсиленню фундаментів та підпірних стін містка, перемичок з ін'єктуванням тріщин та вивалів цегляного мурування;

Для забезпечення охорони та подальшої експлуатації пам'ятки необхідно виконати комплекс ремонтно-реставраційних робіт та пристосування в наступній послідовності:

1. Виконати комплекс заходів по влаштуванню інженерного обладнання підвалу та першого поверху в проектних приміщеннях згідно технічного завдання;

2. Необхідно виконати реставраційні роботи по фасадах – відтворення первісного цегляного декору та потинькувати;

3. Реставрація цегляної кладки та пофарбування фасадів згідно технологічних рекомендацій та паспорта оздоблення;

4. Відтворити верхню та нижню проїзні частини містка згідно натурних історико-бібліографічних досліджень.

5. Виконати реставрацію та відтворення металевих решіток огорожі містка;

6. Необхідно відтворити штукатурку;

7. Виконати благоустрій території з вертикальним плануванням для водовідведення

5.3. Ремонт і реставрація інженерного обладнання

Відмостка навколо палацу та флігелів виконана з цегли жовтого кольору на бетонній основі. У зв'язку з тим, що відмостка знаходиться у незадовільному стані і виконана з порушенням технології її влаштування відбувається замокання фундаментів палацу та просідання ґрунту вздовж стін.

Водовідвід з даху здійснюється через водостічні труби в закриту водовідвідну систему, що не забезпечує якісного водовідведення, тому потребує заміни.

НУБІП України

Водовідвід має здійснюватися поверхневим способом на прилеглу територію (зелену зону) або по лоткових профілях покриття в дощериймальну мережу.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВИСНОВКИ

НУБІП України

Внаслідок проведених початкових досліджень встановлено, що територія об'єкту має статус культурної спадщини національного значення

НУБІП України

XVIII ст. та є частиною національного історико-культурного заповідника «Качанівка». Ділянка має історико-культурну та композиційно-ландшафтну цінність, саме тому потребує заходів з відновлення та реконструкції.

2. Територія за планувальною структурою відноситься до регулярного стилю, що формувався упродовж XVIII ст.

НУБІП України

3. Дослідження історичних аспектів створення парку показали різноспрямованість використання території у минулому, обумовили історичну цінність об'єкту та вмотивували повернення території її первісного стану.

4. Для реконструкції об'ємно-просторової композиції запропоновано використання історичних елементів, що припадають на період розквіту парку.

НУБІП України

5. Обстеження існуючої рослинності привели до висновків про сучасний незадовільний стан насаджень, які потребують заходів щодо їх відновлення.

6. Внаслідок порівняння картографічних матеріалів була віднайдена загублена доріжка, що проходить повз місток, та відображено її у концепції організації території. Вона є важливим елементом, який впливає на кількість відвідувачів цієї території.

НУБІП України

7. Надані рекомендації з реконструкції композиційних акцентів території, які знаходяться у занедбаному та подекуди аварійному стані.

НУБІП України

Втілення комплексу заходів з відновлення та реставрації цієї території сприятиме подальшому її збереженню як об'єкту культурної спадщини, та збільшить зацікавленість у відвідуванні цього чудового парку.

НУБІП України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

НУВБІП України

1. Вечерський В.В. Палацово-парковий ансамбль у Качанівці:

Пам'ятки України: історія та культура, науково-популярний ілюстрований часопис. К., 2000, №1. С. 7.

НУВБІП України

2. Дудин Р.Б. Консервація, реставрація та реконструкція садово-паркових об'єктів. Львів, 2006. 87-89 с.

3. Ігнаткін І.О. Палаці і парки України. К., 1971.

НУВБІП України

4. Ігнаткін І.О. Палацово-паркові ансамблі під охорону // Пам'ятки України, 1970. №4.

5. Історія українського мистецтва. Київ, 1969. - Т. 4. Кн. 1.

НУВБІП України

6. Каждан Т.П. Культурная жизнь усадьбы во второй половине XIX в. в Качановке. Взаимосвязь искусств в художественном развитии России второй половины XIX в., М.: Наука, 1982.

7. Каждан Т.П. Качанівка. Культурне життя садиби в другій половині XIX ст. // Хроніка-2000. Вип. 41-42. К., 2001. С. 395-429.

НУВБІП України

8. Косаревский И.А. Искусство паркового пейзажа. М., 1977. С. 15-

18, 175

9. Косаревский И.А. Парки Украины - К., 1961.

НУВБІП України

10. Косаревська Р.О. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Засади реставраційно-відновних робіт пам'яток садово-паркового мистецтва. Київ, 2014. Вип. 35. С. 1-4.

НУВБІП України

11. Косаревський І., Фрумін Г. Качанівка // Соціалістична культура. 1956. №2.

12. Лазаревский А.М. Будто-бы дом Богдана Хмельницкого //

Киевская старина. 1902. Т.78. С. 282-292.

НУВБІП України

13. Лица О.Л. Визначні сади і парки України. К., Вид-во Київського університету, 1960.

14. Липа О.Л., Федоренко А.П. Заповідники та пам'ятки природи України. К. Урожай, 1969.

15. Національний історико-культурний заповідник «Качанівка». Відділ наукової інформації та бібліографії Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка. URL: http://secinfchounbk.blogspot.com/2020/05/blog-post_84.html (дата звернення: 12.09.2021).

16. Нельговський Ю.П. Експедиція на Чернігівщину // Вісник Академії архітектури УРСР. 1948. №4.

17. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР, т.4. К. Будівельник, 1986. С. 294-329.

18. Пам'ятки архітектури та містобудування України. К., Техніка, 2000. С. 298-299.

19. Папета С.П. Доля Качанівського Едему // Хроніка-2000. К., 1996. Вип. 16.

20. Петренко Г. Качанівські студії. Пам'ятки України: історія та культура, науково-популярний ілюстрований часопис. К., 2000. №1. С. 21.

21. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.92. № 2457-XII. Законодавство України : база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: від 27.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 28.05.2021).

22. Развалины дома Богдана Хмельницкого в Субботове // Ичела. 1875. Т.1. С. 359.

23. Родичкин И., Родичкина О., Гринчак И. и др. Сады, парки и заповедники Украинской ССР. К., 1985. С. 132-135.

24. Тарновский М.В. Качановка (бывшее имение Тарновоких, ныне Олив). // Столица и усадьба. 1915. №40-41.

25. Чернігівщина. Путівник-довідник. К., 1967.

26. Чернігівщина: енциклопедичний довідник. К., 1990. С. 300.

27. Юнге Е. Воспоминания о Качановке // Весник Европы. 1910. Кн.2. С. 151-157.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ДОДАТКИ

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Перелік деревних рослин НПКЗ «Качанівка»

№ п/п	Назва виду		К-ть шт.
	українська	латинська	
1	2	3	4
1	Абрикос звичайний	<i>Prunus armeniaca</i> L.	34
2	Бархат амурський	<i>Phellodendron amurense</i> L.	10
3	Береза повисла	<i>Betula pendula</i> Roth.	10
4	Берест	<i>Ulmus campestris</i> L.	264
5	В'яз гладенький	<i>Ulmus laevis</i> Pall.	142
6	В'яз дрібнолистий	<i>Ulmus parvifolia</i> Jacq.	379
7	В'яз шорсткий	<i>Ulmus scabra</i> L.	4452
8	Верба біла	<i>Salix alba</i> L.	88
9	Верба козяча	<i>Salix caprea</i> L.	63
10	Верба плакуча	<i>Salix babylonica</i> L.	58
11	Вишня звичайна	<i>Cerasus vulgaris</i> Mill.	41
12	Вільха чорна	<i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaertn.	297
13	Глід звичайний	<i>Crataegus laevigata</i> Poir.	107
14	Горіх грецький	<i>Juglans regia</i> L.	69
15	Горіх сірий	<i>Juglans cinerea</i> L.	51
16	Горіх чорний	<i>Juglans nigra</i> L.	84
17	Горобина чорна	<i>Aronia melanocarpa</i> L.	98
18	Грід звичайний	<i>Carpinus betulus</i> L.	510
19	Груша звичайна	<i>Pyrus communis</i> L.	34
20	Дуб червоний	<i>Quercus rubra</i> L.	10
21	Дуб черешчатий	<i>Quercus robur</i> L.	636
22	Кагальпа звичайна	<i>Catalpa bignonioides</i> Walt.	10
23	Камтан кінський	<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	134
24	Кинарисовик горіхоплідний	<i>Chamaecyparis pisifera</i> Sieb.	10
25	Клен гостролистий	<i>Acer platanoides</i> L.	6572
26	Клен польовий	<i>Acer campestre</i> L.	1271
27	Клен явір	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	242
28	Липа американська	<i>Tilia americana</i> L.	10
29	Липа дрібнолиста	<i>Tilia cordata</i> Mill.	1687
30	Маслинка вузьколиста	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	77
31	Модрина європейська	<i>Larix decidua</i> Mill.	10
32	Осика	<i>Populus tremula</i> L.	85
33	Робінія звичайна	<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	1696
34	Сосна Веймутова	<i>Pinus strobus</i> L.	106
35	Сосна звичайна	<i>Pinus sylvestris</i> L.	141

продовження табл.

36	Сосна кедрова	<i>Pinus cembra L.</i>	49
37	Слива роздого	<i>Prunus divaricata Ledeb.</i>	36
38	Тополя біла	<i>Populus alba L.</i>	83
39	Тополя канадська	<i>Populus canadensis Moench</i>	10
40	Туя західна	<i>Thuja occidentalis L.</i>	63
41	Черемха звичайна	<i>Prunus padus L.</i>	57
42	Шовковиця чорна	<i>Morus nigra L.</i>	38
43	Яблуня звичайна	<i>Malus sylvestris (L.) Mill.</i>	46
44	Ялина звичайна	<i>Picea abies L.</i>	151
45	Ялиця сибірська	<i>Abies sibirica Ledeb.</i>	113
46	Ясен звичайний	<i>Fraxinus excelsior L.</i>	1074
	Всього дерев		21208

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

Додаток В

Розподіл основних деревних порід ПЗКЗ «Качанівка» за класами віку

Кількість екземплярів по породам*

Вік, роки	Кількість екземплярів по породам*													
	Берест	В'яз лібінолистий	В'яз шорсткий	Вільха чорна	Гراب звичайний	Дуб черешчатий	Клен гостролистий	Клен польовий	Клен явір	Липа	Дрібнолиста	Робінія звичайна	Ялина звичайна	Ясен звичайний
0-20		76					437	9			30		169	721
21-40	19	51	1139	28			753	142			291		298	2721
41-60	38	55	1393	32	9		964	203	36		688	8	284	3710
61-80	87	22	971	88	38		1614	251	59	275	342	37	124	3908
81-100	72	41	496	109	243	196	1327	331	113	245	187	46	46	3452
101-120	21	63	8	10	145	244	589	178	9	349	3	35	5	1659
>120		33			24	132	230	29		649		17		1114
Разом	237	341	4007	267	459	572	5914	1143	217	1518	1541	143	926	17285
*Примітка	Вік сухих дерев та таких, що рекомендовані в рубку, у відомості не зазначався, тому загальна кількість дерев за видами може бути відмінною від такої, що вказана в попередньому розділі. У таблиці не відзначені рослини, представлені поодинокими екземплярами.													

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України